

Ἡ Θεολογία στὰ ἀσύμμετρα μυστικά ρεῖθρα τῆς Ποίησης

Ὁ χριστολογικός «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνος» καὶ τὸ «Γεφύρι
τῆς Ἄρτας» στὴν ἐρμηνευτικὴ πραγμάτωση τῆς διακειμενικότητας

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμᾶ*

Ὁ τίτλος τῆς παρούσας ἀπόπειρας συνιστᾶ μία ἐρμηνευτικὴ δοκιμὴ μὲ στοχευμένη διάθεση νὰ τεθοῦν σὲ διαλεκτικὴ σχέση καὶ διάλογο ἡ Ἐκκλησιακὴ Θεολογία καὶ ἡ Ποίηση, μὲ τὸν ἀπροϋπόθετο ὀραματισμὸ νὰ ἀνιχνευθοῦν θεολογικὰ νοήματα στὰ πολυδιαυλικὰ μονοπάτια αὐτῆς τῆς Ποίησης. Στὴν παρούσα συγκριτικὴ ἀπόπειρα προτείνονται δύο εὐρέως ἑτερότοπα καὶ ἑτεροχρονισμένα καὶ ἀνυποπευτῶς σχετιζόμενα μεταξὺ τους κείμενα, ὁ «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνος» (451) καὶ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας» (17ος αἰ.), ἀκριβῶς γιατί ἀμφότερα ὀραματίζονται κάτι κοινὸ ἀπὸ διαφορετικὴ ἀφετηριακὴ σκοπιά.

A. Ὁ χριστολογικός «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνος»

«[...] Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν [...], ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Χριστόν, ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωρίζομενον [...]»¹.

* Ὁ ἀρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς εἶναι Καθηγητὴς Κανονικοῦ Δικαίου στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὸ Ἰνστιτούτο Ὁρθοδόξου Θεολογίας «Ἅγιος Σέργιος» τῶν Παρισίων.

1. Χριστολογικός Ὅρος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι (451). Βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. I, Ἀθῆναι, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ²1960, σσ. 173-176 [ἐδῶ, σ. 175]. Μία ἐξαιρετικὴ θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνος μπορεῖ νὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς στὸ *ad hoc* ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου (Ζηζιούλα), «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή. Ἡ διαλεκτικὴ κτιστοῦ-ἀκτίστου καὶ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος», *Σύναξη*, τεύχ. 2 (1982), σσ. 9-20.

Β. Τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι «Τοῦ Γιοφυριοῦ τῆς Ἴαρτας»

«Σαράντα πέντε μάστοροι κι ἐξήντα μαθητάδες
γιοφύριν ἐθεμέλιωναν στῆς Ἴαρτας τὸ ποτάμι.
Ὅλημερις τὸ χτίζανε, τὸ βράδου γκρεμιζόταν.
Μοιριολογοῦν οἱ μάστοροι καὶ κλαῖν' οἱ μαθητάδες
– «Ἀλίμονο στοὺς κόπους μας, κρῖμα στὶς δούλεψές μας,
ὄλημερις νὰ χτίζουμε, τὸ βράδου νὰ γκρεμιέται!»...

Πουλάκι ἐδιάβη κι ἔκατσε ἀντίκρου στὸ ποτάμι.
Δὲν κελαηδοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰν χελιδόνι,
μόν' κελαηδοῦσε κι ἔλεγε μ' ἀνθρωπινὴ λαλίτσα:
– «Ἄν δὲν στοιχειώσῃ ἀνθρώπος, γιοφύρι δὲν στεριώνει...
Καὶ μὴ στοιχειώσῃ ὄρφανό, μὴ ξένο, μὴ διαβάτη,
παρὰ τοῦ Πρωτομάστορα τὴν ὁμορφὴ γυναῖκα,
πῶρχειται ἀργὰ τ' ἀποταχὸ καὶ πάρωρα τὸ γιόμα!»²...

Τὸ ποιητικὸ καὶ ᾠσματικὸ αὐτὸ παράθεμα συνιστᾶ μία διακριτὴ καὶ ἰδιότυπη εἰσαγωγὴ στὸ ἐκτεταμένον ὁμώνυμον καὶ ἐξαίρετον σὲ νόημα Δημοτικὸ τραγοῦδι, μὲ μεγάλη λογοτεχνικὴ ἀξία γιὰ τὸ πετρόκτιστο τοξωτὸ γεφύρι τῆς Ἴαρτας στὸν ποταμὸ Ἰαραχθο, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀπαίδευτα χρόνια τῆς Ὄθωμανικῆς δουλείας (17ος αἰώνας), καὶ εἶναι εὐρέως γνωστὸ καὶ ἀγαπημένον στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν εὐρύτερον βαλκανικὸ χῶρον. Στὸν ἐπιφανειακὰ ἀφηγηματικὸν λόγον, δὲν διαφαίνεται τίποτε ποὺ νὰ προδίδῃ κάποιον βαθύτερον νόμον πέρα ἀπὸ μίαν φανταστικὴν σύλληψιν ἢ μίαν μυθώδη λαϊκὴν πλοκὴν θρύλου, ποὺ μειγνύει τὸ πραγματικὸν μὲ τὸ μὴ πραγματικόν, τὴν πραγματικότητα μὲ τὸν μῦθον. Καὶ ἡ διαφαινόμενη θεμελιώδης ἰδέα αὐτοῦ τοῦ τραγοῦδιου ἐπικεντρώνεται στὴν προσφυστάτην σύλληψιν ὅτι τὰ γεφύρια ὑπῆρξαν πάντοτε σύμβολον μιᾶς ... μετάβασης, ἐνῶ ἡ θεμελιώσῃ τους ὡς ἀμοιβαίας (ἀλλάηλοπεριχωρητικῆς) μετάβασης μεταξὺ δύο κόσμων,

2. Δημῶδες ᾠσμα τῆς Ἠλείου καὶ εὐρύτερα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου (17ος αἰώνας). Βλ. Νικ. Γ. Πολίτης, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ*, Ἀθῆναι, 1914, σσ. 130-131.

χωρισμένων από τις δυνάμεις της φύσης [του πτωτικού κτιστού], θα έχει πάντοτε για τον άνθρωπο ένα προσωπικό τίμημα... Έάν όμως στο ανεξερεύνητο βάθος αυτού του αποτυπωμένου θρύλου παρατηρήσει κανείς προσεκτικά τη δομή και την παραβολικότητά του, την προοπτική και το περιεχόμενο μέσα στο παρατιθέμενο ασύμμετρο αυτό δίστροφο δημῶδες ἄσμα, τὸ ὁποῖο ἀκολουθεῖ πειθαρχημένα τὸ ἀρχαιοελληνικὸ καὶ ὅλο τὸ μετέπειτα ποιητικὸ καὶ ἀσματικὸ μοτίβο τοῦ ἱαμβικοῦ δεκαπεντασύλλαβου (πολιτικοῦ στίχου), θα διαπιστώσει ὅτι κρύβεται ἔντεχνα καὶ μὲ προσομοιώσεις κάποιου ἐξαίρετο ὄντολογικὸ νόημα, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τοῦ χριστολογικοῦ Ὄρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451). Σημειωτέον ὅτι πρόκειται γιὰ μία χρονικὴ ἀπόσταση δώδεκα (12) αἰώνων, ποὺ χωρίζει τὸ πρῶτο θεολογικὸ γεγονός συνθέσης καὶ ἀπόδοσης μιᾶς ὄντολογικῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τὸν Χαλκηδόνιο «Ὄρο» μὲ τὸ δεύτερο αὐτὸ ποιητικὸ λαϊκὸ γεγονός συνθέσης τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας», ἀνοίγοντας ὀρίζοντες διακειμενικότητας.

Πράγματι, ἡ προαναφερθεῖσα στὸν ὑπότιτλο ἔννοια τῆς διακειμενικότητας καὶ σχετιζόμενη μὲ τὴν ἐπιχειρούμενη ἐδῶ συγκριτικὴ ἀπόπειρα μελέτης εἶναι σχετικὰ πρόσφατη, καθὼς ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς θεωρητικοὺς τῆς λογοτεχνίας στὶς τέσσερις τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα (ἢ Julia Kristeva, μυθιστοριογράφος καὶ καθηγήτρια Πανεπιστημίου στὰ Παρίσι στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60, εἰσήγαγε τὴν ἔννοια τῆς διακειμενικότητας στὴ μελέτη καὶ σπουδὴ τῆς λογοτεχνίας). Φυσικά, ὑπῆρξαν καὶ νωρίτερα μελετητές, οἱ ὁποῖοι εἶχαν θίξει τὸ ἴδιο ζήτημα, ἔστω καὶ ἔμμεσα ἢ ἐπιφανειακά, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ὅρος ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖται στὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες ἀπὸ τὸ 1967 καὶ μετὰ. Διακειμενικότητα (*intertextualité, intertextuality*), ἡ ὁποία συνδέεται σαφῶς μὲ τὴ συγκριτικὴ προσέγγιση καὶ μελέτη τῶν κειμένων, ὑπάρχει, ὅταν δύο διαφορετικὰ μεταξὺ τους κείμενα, πόρρω ἀπέχοντα χῶρῳ καὶ χρόνῳ, συμβαίνει νὰ εἶναι συναφῆ καὶ νὰ συσχετίζονται ἀνεξαρτήτως τῶν προθέσεων καὶ τῶν στόχων τῶν δημιουργῶν τους (π.χ. μπορεῖ νὰ ἀγνοοῦσαν ὁ ἓνας τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄλλου τῆ στιγμῆ ποὺ ἔγραφαν τὰ ἔργα τους ἢ νὰ πρόκειται γιὰ κείμενα δύο ἐντελῶς διαφορετικῶν ἐποχῶν κ.ο.κ.). Αὐτὸ ἐν προκειμένῳ σημαίνει τὴ συνομιλία τῶν δύο κειμένων, ὅτι δηλ. τὰ κείμενα, ἐφαπτόμενα ἢ μὴ, συνδιαλέγονται εὐθυτενῶς. Συνεπῶς,

ἔργο τοῦ ἀναγνώστη, τοῦ μελετητῆ ἢ τοῦ ἐρευνητῆ, ἀφοῦ προσπεράσει τὸ πρῶτο στάδιο ἀνάλυσης τῆς ἐξωκειμενικῆς πραγματικότητας, εἶναι νὰ ἀναδείξει τὶς «ἐκλεκτικὲς συγγένειες» (Γκαίτε) τῶν δύο κειμένων, νὰ ἐπιχειρήσει δηλαδὴ τὴ λεγόμενη διακειμενικὴ ἀνάγνωση καὶ ἐρμηνεία, μία διττὴ ἀνάγνωση, δηλαδὴ μία ἐκ παραλλήλου προσέγγιση τῶν δύο κειμένων, ὥστε νὰ καταδειχθεῖ, νὰ ἀναδειχθεῖ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ ἐνυπάρχουσα μὴ ὄρατὴ σχέση καὶ ἀντιστοιχίση τῶν δύο κειμένων. Ἐξ ἄλλου, ὁ βραβευμένος μὲ Νόμπελ Λογοτεχνίας ποιητῆς Γεώργιος Σεφέρης ἔλεγε χαρακτηριστικὰ ὅτι βλέπουμε λογοτέχνες ποὺ ὅσο γυρεύουν νὰ διατυπώσουν τὸ ἀναντικατάστατο ποὺ φέρουν μέσα τους, τόσο αἰσθάνονται δυνατότερες συγγένειες μὲ δημιουργοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς γλώσσας τους, καθὼς αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τοὺς βοηθοῦν νὰ βροῦν μέσα στὴν ἐθνικὴ τους παράδοση τὶς πιὸ πρωτότυπες καὶ λιγώτερο ἐξαντλημένες πηγές.

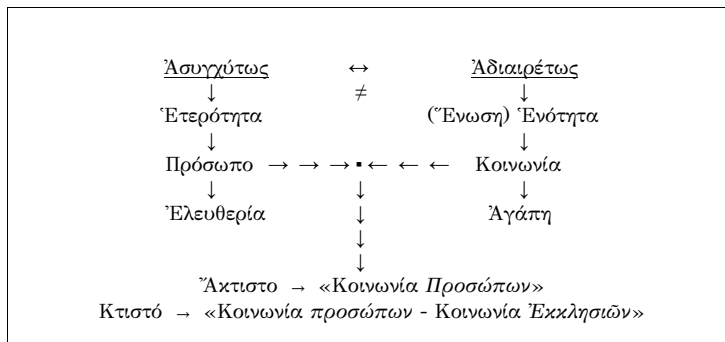
Σχετικὰ δὲ μὲ τὴν προτιθέμενη διακειμενικὴ ἀνάγνωση καὶ ἐρμηνεία τῶν δύο κειμένων, ἡ καθιερωμένη φιλολογικὴ ἀνάλυση τοῦ περίφημου αὐτοῦ δημῶδους ἄσματος δὲν ὑποψιάστηκε ποτὲ ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ μία ἀφανῆ πρόσληψη καὶ ἐκλαϊκευμένη ἀπόδοση τοῦ Ὅρου τῆς Χαλκηδόνας, ὄρατὴ ἐνδειξὴ ὅτι αὐτὸς δὲν παρέμενε διὰ μέσου τῶν αἰώνων «νεκρὸ γράμμα» στὰ Πρακτικὰ μιᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλά, ἐποχούμενος μία ἀποκαλυπτικὴ ἐμπειρία, διαπότισε τὸν βίο καὶ τὰ ὑπαρξιακὰ μύχια τοῦ Ἐκκλησιακοῦ πληρώματος καὶ λαοῦ. Ἐὰν προβεῖ κανεὶς σὲ μία συγκριτικὴ θέαση τῶν ὄντολογικῶν προεκτάσεων αὐτοῦ τοῦ συνοδικοῦ Ὅρου καὶ τοῦ λαϊκοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ν. Βαλκανίων, θὰ διαπιστώσει ὅτι ὑπάρχουν νοηματικὲς ταυτίσεις καὶ ὑπαρξιακὲς ἀντιστοιχίσεις. Ἡ, καλύτερα, καὶ ἄς μὴν θεωρηθεῖ αὐτὸ αὐθαιρεσία, ἐρμηνεύει ὑπαρξιακὰ καὶ μὲ τρόπο *ad hoc* τὶς ὑπαρξιακὲς προεκτάσεις ποὺ προσφέρονται ὡς ἀναμονὲς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συνοδικὸ Ὅρο. Μὲ ἄλλα λόγια, πρόκειται γιὰ μία λαϊκὴ θετικὴ πρόσληψη τοῦ χαλκηδόνιου Ὅρου στὸν ὅλο ἀνθρώπινο βίο, κάτι ποὺ ἐνδιαφέρει τόσο τὸ φιλολογικὸ ὅσο καὶ τὸ θεολογικὸ σύμπαν, καθὼς καὶ τὸ ἐπέκεινά τους. Ἔτσι, ὁ θρύλος τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» γίνεται ἓνα ἐκλαϊκευμένο ἐρμηνευτικὸ κλειδί ποὺ φανερώνει πῶς ὁ ἐν λόγῳ δογματικὸς ὄρος, ὅσο καὶ τὰ ἐκκλησιακὰ δόγματα ἐν γένει, συνδέονται μὲ τὴν ὑπαρξή μας καὶ τὴ ζωὴ μας, γιὰ νὰ ἀναδεικνύεται ἔτσι ποικιλότροπα καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ τους σημασία σὲ ὅσους ἀντιλαμβάνονται τὸν νοητὸ ὀραματισμὸ τους.

I. Συνοπτική θεολογική παρουσίαση
τῆς χαλκηδόνιας ὄντολογικῆς ἐμπειρίας

Εἶναι γνωστὸ στοὺς ἔχοντες (εἰδική) θεολογικὴ παιδεία ὅτι τὸ συνοδικὸ δόγμα, ὁ Ὅρος τῆς Χαλκηδόνιας, γιὰ νὰ ἀποδώσει μὲ ἀνθρώπινο λόγο τὴν ὑποστατικὴ ἔνωση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, υἱοθέτησε ἀντινομικὲς λεκτικὲς διατυπώσεις. Μὲ ἀπλὰ λόγια, ὁ Ὅρος ἀποδίδει λεκτικὰ τὴν ἀποκεκαλυμμένη ὄντολογικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας ὅτι «στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, οἱ δύο φύσεις Του, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρώπινη, ἐνώθηκαν σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως», καὶ αὐτὸ δὲν θὰ σήμαινε τίποτε γιὰ τὴν πανανθρώπινη ζωὴ, ἐὰν τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ δὲν ἐτίθεντο στὸ φῶς τῆς διαλεκτικῆς σχέσης ἀκτίστου-κτιστοῦ. Πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ δύο ἐπιρρηματικὲς ἔννοιες ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ δύο καταστάσεις φαινομενικὰ καὶ λογικὰ ἀντιφατικὲς καὶ ἀσυμβίβαστες, γιὰ νὰ ὑπάρχουν ταυτόχρονα ὄντως, αὐτὴ ἡ διατυπωμένη συνοδικὴ ἔκφραση φαινομενικῶς συνιστᾷ λογικὴ ἀντίφαση ὄρων (*contradictio in terminis*): ἀπὸ τὶς δύο ἐπιρρηματικὲς ἔννοιες «ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως» ἡ καθεμίᾳ ἀναιρεῖ τὴν ἄλλη. Ὅστόσο, διατηροῦν μέσα τους μία συνθετικὴ ἀντινομία (κατάφαση τῶν ταυτόχρονα ἐκδηλούμενων ἀντιθετικῶν καταστάσεων), ποὺ τὶς καθιστᾷ συνυπάρχουσες, ἀδιάρρηκτες καὶ ὁμόστοχες.

Πράγματι, ἐὰν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀποδώσει μὲ σχηματικὸ λόγο τὸν συνοδικὸ Ὅρο τῆς Χαλκηδόνιας, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦν παραστατικὰ τὰ ἀντινομικὰ στοιχεῖα ποὺ τὸν συνθέτουν, θὰ προέκυπτε ἡ ἐξῆς σχηματικὴ ἀντινομικὴ ἀντιστοίχιση:

Ἡ Διαλεκτικὴ σχέση τοῦ «Ἀσυγχύτως» καὶ «Ἀδιαιρέτως» (Δ' Οἰκ. Σύνοδος 451)

Στὰ ἀντινομικά αὐτὰ ζεύγη λέξεων καὶ ταυτόσημων ὄντολογικῶν ἐμπειριῶν ἐκτυλίσσεται μία ὑπέρολογη πραγματικότητα ποὺ ἔχει νὰ κάνει (α) μὲ τὴ χριστολογικὴ διάσταση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ («κοινωνία “ἑτερόκλητων” φύσεων» καὶ «κοινωνία ἀκτίστου-κτιστοῦ») [Χριστολογία], (β) τὴν, κατὰ θεολογικὴ ἐπέκταση, τριαδικὴ διάσταση τῶν Τριῶν Προσώπων τῆς δημιουργικῆς Ἁγίας Τριάδος («κοινωνία Προσώπων») [Τριαδολογία] καὶ (γ) τὴν ἐκκλησιολογικὴ-κτιστολογικὴ διάσταση τῶν ἀνθρώπινων προσώπων, βαπτισμένων – καὶ μὴ βαπτισμένων [πβ. «πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»] – («κοινωνία προσώπων», καθὼς καὶ «κοινωνία Ἐκκλησιῶν»³) [Πνευματολογία-Ἐκκλησιολογία-Οἰκολογία].

Κατὰ τὸ ὄντολογικὸ ἀρχέτυπο τῆς ἐνδοτριαδικῆς Κοινωνίας Προσώπων, ἡ «κοινωνία προσώπων» εἶναι ἐν τέλει μία ἀντινομικὴ κατάσταση ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ –ἂς ἐπιτραπεῖ ὁ ὅρος– ἀσύγχυτα «ἑτερόκλητα» δεδομένα καὶ ποὺ συγκροτεῖ μία ὄντολογικὴ πραγματικότητα ἀρμονικῆς σύνθεσης, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἤδη ὡς ὄντολογικὴ ἐμπειρία στὸ ἐπίπεδο τῆς Θεολογίας, καὶ πραγματώνει καὶ πραγματώνεται ἀντιστοίχως ἐμπειρικὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ Βασιλεία («πλήρης κοινωνία προσώπων» καὶ «ἀληθινὴ κοινωνία κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου»). Αὐτὸ διαφαίνεται στὸ ἀπλὸ καὶ προφανὲς ἐρώτημα: «τί συνιστᾷ τὴν Ἐκκλησία;». Καὶ ἡ ἀπάντησις ἴσως ἀπλὴ καὶ προφανής, ποὺ ὅμως δὲν ἐξαντλεῖ τὸ ὅλο περιεχόμενον καὶ τὸ νόημά της: ἡ κοινωνία προσώπων. Τοιοῦτοτρόπως στὰ ἐρωτήματα «τί εἶναι ὁ γάμος;», «τί εἶναι ὁ μοναχισμός;», ἡ ἴδια ἀπλὴ καὶ προφανὴς ἀπάντησις: Κοινωνία προσώπων! Μία κοινωνία προσώπων πραγματούμενη ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἐν ἀγάπῃ, σὲ διαλεκτικὴ σχέση ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης ταυτοχρόνως. Καί, κατ’ ἐπέκταση, αὐτὸ ποὺ ἰσχύει σὲ προσωπικὸ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο, σὲ ἐπίπεδο προσώπων («κοινωνία προσώπων»), ἰσχύει τὸ ὄντολογικὸ ἴδιο καὶ σὲ ἐκκλησιακὸ ἐπίπεδο, σὲ ἐπίπεδο Ἐκκλησιῶν [«κοινωνία (τοπικῶν ἢ κατὰ τόπους) Ἐκκλησιῶν»]. Αὐτὸ ὅμως πρέπει, στὸ μέτρο ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν οἱ ἀνθρωπομορφικὲς μας ἔννοιες καὶ συλλήψεις, κάπως νὰ τὸ ἀναλύσουμε. Σὲ αὐτὸ θὰ μᾶς συνδράμουν τόσο ὁ «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνας» ὅσο καὶ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας», ποὺ ἀκολουθεῖ χρονικά, σὲ ἀντιστοιχικὴ καὶ συνθετικὴ ἀνάλυση.

3. Πβ. κανὼνα 2/Β’.

Πράγματι, τό «ἀσυγχύτως», πρὶν ἀπὸ ὅλα, καταφάσκει τὴν ἑτερότητα τῶν ὄντων, καθὼς ἡ ὑπαρξὴ τους καλεῖται νὰ εἶναι διακριτὴ καὶ ἡ σχέση τους πάντοτε διαλεκτικὴ, γιὰ νὰ συνιστᾶ ἡ ὑπαρξὴ δῶρο ἐλευθερίας. Καὶ τὸ μόνο προσιτὸ γεγονὸς στὸν ἄνθρωπο ποὺ μπορεῖ νὰ σημάνει αὐτὴν τὴν ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἔτσι, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, τό «ἀδιαιρέτως» χριστολογικὰ σημαίνει ὅτι ἀνάμεσα στὸ ἄκτιστο (Θεός) καὶ τὸ κτιστό (ἄνθρωπος) δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει καμμία ἀπόσταση, κανένας χωρισμὸς («ἀχωρίστως»), ὅπως δὲν ὑπάρχει τριαδολογικὰ ἀπόσταση καὶ χωρισμὸς στὰ Τριαδικὰ Πρόσωπα. Ὅσο, ὅμως τὸ κτιστὸ αὐτονομεῖται καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ αὐτοὑπάρχει χωρὶς τὴν κοινωνία του μὲ τὸ ἄκτιστο, τόσο αὐτὴ ἡ διακοπὴ κοινωνίας (= ὁ θάνατος) τὸ ἀπειλεῖ, ἀφοῦ ὁ θάνατος ὀφείλεται τελικὰ στὴ δυνατότητα τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς συνεπαγόμενης διάσπασης τῶν ὄντων. Κατὰ συνέπεια, τὸ κτιστὸ γιὰ νὰ ζήσει καλεῖται νὰ βρῆται σὲ συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπη (= ἀδιαιρέτη) σχέση μὲ τὸ ἄκτιστο, νὰ ὑπερβαίνεται δηλαδὴ τὸ διάστημα καὶ ἡ ἀπόσταση ποὺ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν κτιστότητα, καὶ νὰ κοινωνεῖ διαρκῶς μὲ τὸ ἄκτιστο ποὺ κεῖται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Κάθε κτιστὸ ὄν, ποὺ δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲν ἐνώνεται ἀδιαιρέτα μὲ κάτι ἄλλο, ἀφανίζεται, πεθαίνει. Γι' αὐτὸ ἡ ἀγάπη, ποὺ εἶναι «ἐκ-σταση», ποὺ συνιστᾶ ἓνα ἐκστατικὸ γεγονὸς (ἀπὸ τὸ ρῆμα «ἐξ-ίσταμαι», «ἐξω ἴσταμαι», βγαίνω ἔξω ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ μου αὐτάρκεια, αὐτο-προσφέρομαι, χαρίζομαι), εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἔξοδος τῶν ὄντων ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, γιὰ νὰ ὑπερβῶν τὸν θάνατο. Ὅποιος δὲν ἀγαπᾶ, δηλαδὴ δὲν ἐνώνεται ἀδιαιρέτως μὲ κάτι ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, πεθαίνει⁴. Ἐὰν ἡ σχέση κτιστοῦ-ἀκτίστου δὲν εἶναι ἀδιαιρέτη, δὲν ὑπερβαίνεται ὁ θάνατος. Ἡ κοινωνία ἀνάμεσα στὰ ὄντα δὲν μπορεῖ τελικὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ, ἐὰν δὲν πραγματωθεῖ αὐτὸ τό «ἀδιαιρέτως». Ἐπομένως, τὰ διεστῶτα, τὰ διακριτὰ ὄντα, καλοῦνται νὰ γίνουν φορεῖς ἐνώσεως καὶ ὄχι χωρισμοῦ. Ὁ Χριστὸς ἐνσαρκώνει ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν ἐλεύθερη ἔνωση ἀκτίστου-κτιστοῦ, ὡς τὸν τρόπο ὑπέρβασης τοῦ θανάτου ποὺ καταργεῖ τὴν ἔνωση καὶ τὴν κοινωνία τῶν διακριτῶν ὄντων.

Τό «ἀσυγχύτως» χριστολογικὰ ἐξασφαλίζει τὴ διαλεκτικὴ ἀκτίστου-κτιστοῦ καὶ τριαδολογικὰ τὴ διαλεκτικὴ σχέση τῶν ὄντων, δηλαδὴ τὴν

4. Βλ. Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή...», ὁ.π., σσ. 17-20.

ἐλευθερία, ἐνῶ τό «ἀδιαιρέτως» ἐξασφαλίζει τὴν κοινωνία καὶ τὴν ἀγάπη. «Χωρὶς ἀγάπη, ἔκσταση δηλαδὴ ἀπὸ τὴν αὐτάρκεια τοῦ ὄντος σὲ μία κίνηση ἐνότητας μὲ τὸν “ἄλλον” καὶ τελικὰ μὲ τὸν ὄντως “ἄλλον” (τὸν Ἄκτιστο), δὲν ὑπάρχει ἀθανασία. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐλευθερία, διατήρηση δηλαδὴ τῆς ἑτερότητας, τῆς ἰδιαίτερης ταυτότητας τοῦ ἀγαπῶντος καὶ τοῦ ἀγαπωμένου, πάλι ἡ ἀθανασία εἶναι ἀδύνατη»⁵. Ὁ Χριστὸς σαρκούμενος, ἐρχόμενος δηλαδὴ «ἀπὸ τὴν ἀντίπερα ὄχθη» ἔνσαρκα (= Χριστοῦγεννα) στὴ διάσταση τοῦ κτιστοῦ, ἐνώνει τὸ κτιστὸ μὲ τὸ ἄκτιστο ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως, νικώντας ἔτσι τὸν θάνατο μὲ τὴν Ἀνάστασή Του στὴν προοπτικὴ μιᾶς δυνατότητας ποὺ κερδίζεται μόνον μὲ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν κοινωνιακὴ ἀγάπη. «Καὶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἔγινε δυνατὴ χάρις στὴν ἔνωση “ἀδιαιρέτως” ἀλλὰ καὶ “ἀσυγχύτως” τοῦ κτιστοῦ μὲ τὸ ἄκτιστο, δηλαδὴ χάρις στὴν ἀγάπη, ποὺ κάνει τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο νὰ ὑπερβαίνουν τὰ ὅριά τους καὶ νὰ ἐνώνονται “ἀδιαιρέτως” καὶ χάρις στὴν ἐλευθερία, ποὺ κάνει τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο νὰ μὴν χάνουν τὴν ἑτερότητά τους μὲ τὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τους στὴν ἔνωση αὐτῆ, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν ἑτερότητα αὐτῆ, διατηρώντας ἔτσι τὴ διαλεκτικὴ σχέση τους»⁶.

Στὴν ἐκκλησιολογικὴ του σημασία, ὁ συνοδικὸς χριστολογικὸς αὐτὸς ὅρος ἀντιστοιχεῖ σὲ ἕναν τρόπο ὑπάρξεως καὶ ζωῆς. Ἡ Ἐκκλησία, ὅταν συγκροτεῖται εὐχαριστιακά, ἀποκαλύπτει τὸ μεγάλο αὐτὸ ἀντινομικὸ καὶ χριστολογικὸ παράδοξο ὅτι τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο ἐνώνονται τέλεια, χωρὶς νὰ καταργεῖται ἡ ἑτερότητά τους. Καὶ αὐτὸ ἐπισυμβαίνει ἀκριβῶς «ὅπως κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἐλευθερωμένο ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς βιολογικῆς του ὑποστάσεως, ἐνώνεται μὲ τὰ ἄλλα μέλη σὲ μία σχέση ἀδιαρρήκτου κοινωνίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκπηγάζει ἡ ἑτερότητα κάθε προσώπου, ἡ ἀληθινὴ του δηλαδὴ ταυτότητα. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγάπη γίνονται ἔτσι μιὰ ἐνιαία ἐμπειρία. Κάθε ἀντίφαση μεταξὺ τοῦ “ἀδιαιρέτως” καὶ τοῦ “ἀσυγχύτως” αἴρεται. [...] Ἐξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐλευθερία (τό “ἀδιαιρέτως” καὶ τό “ἀσυγχύτως”) διχάζονται καὶ ἀλληλοαναιροῦνται»⁷. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐκεῖνη ἡ κοινωνία προσώπων ποὺ θέλουν καὶ

5. Ὁ.π., σ. 18.

6. *Αὐτόθι*.

7. Ὁ.π., σ. 19.

ἐπιχειροῦν νὰ ὑπάρξουν μὲ τὸν τρόπο τοῦ Ἀκτίστου. Ὁ τρόπος τοῦ Ἀκτίστου εἶναι ἡ ἐλευθερία ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ καὶ ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξῆς: εἶναι τὸ Ἄκτιστο, ἐπειδὴ ἐλεύθερα θέλει νὰ εἶναι, καὶ θέλει νὰ εἶναι, ἐπειδὴ ἀγαπάει. Τρόπος τοῦ Ἀκτίστου εἶναι τὸ εἶναι ὡς σχέση, ὡς ἀγαπικὴ κοινωνία τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὑπάρχειν: ὑπαρξὴ μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀγάπης ποὺ συνιστᾶ τὴν κορυφαία σὲ πληρότητα ἐλευθερία.

Στὸ πλαίσιο τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων κοινωνίας καὶ ἀγάπης, ἐὰν πριμοδοτοῦμε μονομερῶς τὸ «ἐγώ» μας καὶ τὸν ἑαυτὸ μας, γιὰ νὰ τὰ περισώσουμε ἐκκεντρικὰ καὶ φίλαυτα (δηλαδὴ τὴν «ἐλευθερία» μας), τότε χάνουμε τὴν κοινωνία καὶ τὴν ἀγάπη, καὶ τὸ «ἀδιαιρέτως» ἀπόλλυται. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ σὲ μία ἀντίστροφη πάλι μονομερῆ κίνηση ἄνισης προτεραιότητος τοῦ ἐνὸς ἔναντι τοῦ ἄλλου. Ἡ ἀγάπη δὲν καταργεῖ τὰ «ὄρια» τοῦ ἄλλου καὶ τὴν ἑτερότητά του· ἐξ ἄλλου, δὲν ἔχει καμμία γοητεία τὸ γεγονὸς νὰ καταργεῖς τὰ ὄρια τοῦ ἄλλου... Ὡστόσο, «[...] γιὰ νὰ διατηρήσουμε τὴν ἑτερότητα, ξεχωρίζουμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, στὴν προσπάθειά μας νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὸν ἄλλον, γεγονὸς ποὺ συνιστᾶ τὴ μεγαλύτερη πρόκληση στὴν ἐλευθερία μας. Ὅσο πιὸ πολὺ ἐνώνεις δύο ὄντα, φθάνοντας ὡς τὸ “ἀδιαιρέτως”, τόσο περισσότερο κινδυνεύεις νὰ δημιουργήσεις σύγχυση ἀνάμεσά τους. Ἡ ἔνωση “ἀδιαιρέτως” ἀντιμάχεται στὴ βιολογικὴ μας ὑπαρξὴ τὴν ἑτερότητά μας σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, δηλαδὴ τὸ “ἀσυγχύτως”, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιζητοῦμε τὴν ἐλευθερία μας στὸν ἀτομισμὸ ποὺ μᾶς ἀποκόπτει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὑποσχόμενος τὴ διασφάλιση τῆς ταυτότητάς μας. Ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ τὸ “ἀσυγχύτως”, δὲν εἶναι σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὁ θάνατος; Ὁ θάνατος δὲν εἶναι μόνον ἡ διάλυση τῶν ὄντων σὲ μία συγκεχυμένη καὶ ἐνιαία “οὐσία”, δηλαδὴ ἡ κατάλυση τοῦ «ἀσυγχύτως»· εἶναι, ἐπίσης, ὁ ἔσχατος χωρισμὸς τῶν ὄντων μεταξὺ τους, δηλαδὴ ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ “ἀσυγχύτως”. Τὸ “ἀσυγχύτως” εἶναι τόσο θανατηφόρο ὅσο καὶ τὸ “ἀδιαιρέτως”, ἐὰν μείνουν χωρισμένα καὶ δὲν ταυτισθοῦν ἀπόλυτα μεταξὺ τους. Ἐλευθερία χωρὶς ἀγάπη, ὅπως καὶ ἀγάπη χωρὶς ἐλευθερία, ὀδηγοῦν στὸν θάνατο [...]. Γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ αὐτὴ ἡ “μοῖρα” τοῦ κτιστοῦ, χρειάζεται μία νέα γέννηση, δηλαδὴ ἓνας νέος τρόπος ὑπάρξεως, μία καινούργια ὑπόσταση»⁸, μία

8. Ὁ.π., σσ. 19-20.

νέα ανοικοδόμηση, ὅπως τὸ κτίσιμο ἐνός «γεφυριού»... Ὁ Χριστός, ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἄκτιστος, ἔρχεται ἀπὸ «τὴν ἀντίπερα ὄχθη» καὶ προσλαμβάνει ἰδιώματα κτιστά, καὶ γίνεται ἄνθρωπος, μιλώντας μας στὴ δική μας «ἀνθρωπινὴ λαλίτσα»... Ἐὰν ἦταν μόνον κτιστός, ὅπως διετείνεται ὁ Ἄρειος (Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος-325), τότε ὁ θάνατος θὰ ἦταν μοιραῖος καὶ γι' Αὐτόν, καὶ συνεπῶς ἡ σωτηρία ἀπὸ τὸν θάνατο ἀδύνατη, καθὼς, ὅπως ἐπισημαίνει μὲ ἓναν δικό του μοναδικὸ ἐρμηνευτικὸ τρόπο (βλ. παρακάτω) τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας», τὸ κτιστὸ ἀπὸ μόνου του καὶ αὐθύπαρκα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερνήκησει τὶς συνθήκες τῆς (πτωτικῆς) κτιστότητας⁹. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ὅταν αὐτὸς τὰ δύο συστατικὰ τῆς ὑπάρξεως, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀγάπη, τὰ διατηρεῖ χωρισμένα μεταξὺ τους, μοιραῖα θὰ ὀδηγεῖται στὸν θάνατο. Μόνον ἐὰν ἀποκτήσουμε μία νέα ὑπόσταση, ἐὰν δηλαδὴ ἡ προσωπικὴ μας ταυτότητα, αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει νὰ εἴμαστε ἰδιαίτερα πρόσωπα, πηγάζει ἀπὸ σχέσεις ἀγάπης ποὺ εἶναι ἐλευθερία, καὶ ἀπὸ σχέσεις ἐλευθερίας ποὺ εἶναι ἀγάπη, μόνον τότε ἡ κτιστὴ μας φύση ἐνωμένη «ἀσυγχύτως» καὶ «ἀδιαιρέτως» μὲ τὸν ἄκτιστο Θεὸ θὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴ μοῖρα τοῦ θανάτου καί, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω, καὶ ἀπὸ τὴ μοῖρα τοῦ θανάτου τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων. Ἔτσι, ὁ συνοδικὸς Ὅρος τῆς Χαλκηδόνος ἐπισημαίνει πῶς, γιὰ νὰ ζήσει ὁ καθένας μας, ὄντας «πρόσωπο» ὡς ἰδιαιτερότητα καὶ ἑτερότητα, μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο, πρέπει ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγάπη, τὸ «ἀσυγχύτως» καὶ τὸ «ἀδιαιρέτως» τῆς Χριστολογίας, νὰ ταυτισθοῦν καὶ οἱ ἀνθρώπινες διαπροσωπικὲς σχέσεις νὰ μεταμορφωθοῦν. Αὐτὸ στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ σημαίνει βέβαια νὰ ἐκκλησιοποιηθοῦν, νὰ κοινωνιοποιηθοῦν δηλαδὴ σὲ ἓνα πλέγμα σχέσεων ποὺ ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν ἀντινομικὸ χαλκηδόνιο Ὅρο ὡς «κοινωνία προσώπων».

II. Συνοπτικὴ φιλολογικὴ παρουσίαση τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»

Τὸ συγκινητικὸ αὐτὸ τραγοῦδι τῆς λαϊκῆς μας δημοτικῆς παράδοσης ἀνήκει σὲ μία κατηγορία δημοτικῶν τραγουδιῶν τὴν ὁποία οἱ φιλόλογοι

9. Ἐὰν ἐπικρατοῦσε τελικὰ ὁ Ἄρειανισμός, δὲν θὰ εἶχε δημιουργηθεῖ ποτὲ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας»...

ἀποκαλοῦν «παραλογές». Συγκεκριμένα, ἡ παραλογὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ ὠραιότερα δημιουργήματα τῆς λαϊκῆς μούσας τῆς Ὀθωμανοκρατίας καὶ στηρίζεται σὲ μία μακραίωνη παράδοση, σχετικὴ μὲ τοὺς θρύλους τῆς θεμελίωσης γεφυριῶν σὲ ποτάμια τῆς Ἀνθρωπότητος (Δούναβη, Εὐφράτη καὶ Ἄρτα [= Ἄραχθος], ὅπως πληροφορεῖ τὸ ἴδιο τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι¹⁰). Ὡς γνωστὸν στοὺς ἔχοντες (εἰδική) φιλολογικὴ παιδεία, ἡ παραλογὴ εἶναι ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος δημοτικοῦ τραγοῦδιου, τὸ ὁποῖο διακρίνεται γιὰ τὸν ἀφηγηματικὸ του χαρακτήρα, τὸν ἐπικὸ τόνο καὶ τὴ δραματικὴ ἔκβαση. Πρόκειται συνήθως γιὰ πολύστιχα ποιήματα μὲ ἀφηγηματικὸ καὶ ἐπικολυρικὸ χαρακτήρα, καθὼς ἀντλοῦν τὴν ὑπόθεσίν τους ἀπὸ διάφορα δραματικοῦ χαρακτήρα κοινωνικὰ περιστατικὰ ἢ ἔχουν ὑπόθεση ἐντελῶς πλαστή, ἀπὸ ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ μνήμη καὶ ἀπὸ νεώτερες χρονικὰ παραδόσεις (καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ γιὰ τὴ συγκριτικὴ μελέτη ποὺ ἐπιχειρεῖται). Παρουσιάζουν ἔντονο τὸ παραμυθικὸ στοιχεῖο καὶ τὸν ἐξωλογικὸ χαρακτήρα, καθὼς εἰσάγουν ἓναν διάλογο μεταξὺ φυσικῶν προσώπων καὶ συμβατικῶν προσώπων (π.χ. πουλιῶν ἐν προκειμένῳ), μὲ ζητούμενο, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, τί εἶδους καὶ ποιὸ εἶναι τὸ «μὲ ἀνθρωπινὴ λαλίτσα πουλάκι» ποὺ ὁμιλεῖ ἀπαντητικὰ καὶ μάλιστα πολὺ καθοριστικά. Ὁ λόγος τοῦ τραγοῦδιου εἶναι λιτὸς καὶ πυκνός, ἐνῶ ὁ κάθε στίχος ἢ κάποια δίστιχα καὶ τρίστιχα ἔχουν αὐτοτέλεια, δίκην ψηφίδων, χωρὶς νὰ ὑπάρχει διασκελισμός, νὰ ὀλοκληρώνεται δηλαδὴ τὸ νόημα στὸν ἐπόμενον στίχο. Ἐπειδὴ ὁ ἀφηγηματικὸς τους τρόπος δὲν εἶναι ὅπως στὰ ἔπη, ἰδιαίτερα λεπτομερειακός, ἀποσιωπῶνται ὅλες οἱ ἀσήμαντες λεπτομέρειες, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ διήγηση νὰ προσλαμβάνει ἓναν χαρακτήρα γοργότητος, ἐνῶ τὰ τραγοῦδια αὐτὰ διαφέρουν ριζικὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀφηγηματικὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ θέμα τους παρουσιάζει ἔντονο τὸ στοιχεῖο τῆς δραματικότητος μὲ κυρίαρχα τὰ θυσιαστικὰ χαρακτηριστικὰ προσώπων γιὰ κάποιο σκοπὸ καὶ σὲ συγκεκριμένη προοπτικὴ.

10. «Τρεῖς ἀδερφάδες εἴμαστε, [...], ἡ μιά ἔχτισε τὸν Δούναβη κι ἄλλη τὸν Ἀφράτη, κι ἐγὼ ἢ πλιὸ στερνότερη τῆς Ἄρτας τὸ γιοφύρι» (Λόγια τῆς γυναίκας τοῦ Πρωτομάστορα πρὸς τὸ τέλος καὶ τὴν ἀποκορύφωση τῆς ποιητικῆς πλοκῆς, στ. 36-38).

Πράγματι, όπως και ἡ ἔτυμολογία τῆς τὸ μαρτυρεῖ, ἡ «παραλογή» ἐμπεριέχει κάτι τὸ «παράλογο» καὶ στὴν πραγματικότητα ἐννοεῖ τὸ ὑπέρολογο, τὸ ὑπερβατικὸ καί, θεολογικά, τὸ ὄντολογικὸ ἐπέκεινα, ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται ἔξωθεν νὰ ἀποκαλύψει (πβ. «ἀπο-κάλυψη») ὅ,τι ἀνήκει συνολικὰ στὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖο ὑπερβαίνει τὸ ὕλικὸ καὶ τὸ αἰσθητό, γιὰ νὰ ὀδηγήσει στὸ νοητὸ καὶ τὴν ἐγκόλπωση του· ἔχει χαρακτηριστικὰ ἀποκάλυψης ἢ «ἀνθρωπινὴ λαλίτσα» τοῦ πουλιοῦ μπροστὰ στὴν πανανθρώπινη προσπάθεια ἀνακάλυψης τῆς ὀλιστικῆς πραγματικότητος τῆς ζωῆς.

Τὸ συγκεκριμένον τραγοῦδι ἀξιοποιεῖ στὴν ἀπόδοση τοῦ κεντρικοῦ νοήματός του τὴν εὐρέως διαδεδομένη δοξασία ποὺ ἐπικρατεῖ σὲ πολλοὺς λαοὺς ἀνὰ τὴν Οἰκουμένη ὅτι γιὰ τὴ στερέωση κάθε κτίσματος ἀπαιτεῖται νὰ προσηλωθεῖ κάποιον πολῦτιμον ζῶον στὰ θεμέλια ἢ ἐντειχιζόμενον. Στὴ δοξασία αὐτὴν ἀναφέρονται τόσο οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ μῦθοι¹¹ ὅσο καὶ οἱ παραμυθικὲς βυζαντινὲς παραδόσεις περὶ θυσίας ἀνθρώπων κατὰ τὴ θεμελίωση μεγάλων οἰκοδομημάτων κοινῆς ὠφελείας. Τὸ ἀνθρώπινον θῦμα γινόταν τὸ δομικὸ στοιχεῖο, τὸ «στοιχεῖο», τοῦ οἰκοδομήματος, γι' αὐτὸ καὶ στοιχειώση καθιερώθηκε νὰ ὀνομάζεται ἢ ἀνοικοδόμηση «κτισμάτων» μὲ (τὴν ὅποιαν) θυσία.

Σχετικὰ δὲ μὲ τὴν πλοκὴ τοῦ δημῶδους αὐτοῦ ἄσματος, τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας, ἓνα ἔργο τόσο δύσκολον καὶ θαυμαστὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἐνέπνευσε τὸ ὁμώνυμον δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ πλούτισε τὴ λαϊκὴ παράδοση μὲ τὸν δικὸν του θρῦλον. Παραλλαγὲς τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλα γεφύρια, ὑπάρχουν ὅχι μόνον στὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Βαλκανίων (Ἀλβανοί, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμᾶνοι, Ποντιακὴ παράδοση, κ.λπ.), γεγονός ποὺ φανερώνει ὅτι ἀγγίζει ἓνα ζήτημα σαφῶς οἰκουμενικὸ καὶ πανανθρώπινον (μὲ ἐνδεικτικὰς περιοχὰς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀνθρωπότητος σὰν τὸν Δούναβη, τὸν Εὐφράτη, τὴν Ἄρτα, κ.ο.κ.), ὅπως θὰ διαφανεῖ παρακάτω, καὶ ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ ἰδιοπροσωπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, στοὺς κόλπους τοῦ ὁποῖου ἐξ ἄλλου ἀναδύθηκε γλαφυρότατα σὲ πολλὰς παραλλαγὰς καὶ τραγουδήθηκε.

11. Πβ. τὴ θυσία τῆς κόρης τοῦ Ἐρεχθέως στὴν Ἀθήνα, καθὼς καὶ τῆς Ἰφιγένειας στὴν Αὐλίδα.

Στήν προσπάθειά του νὰ ἀποδώσει ὁ φιλολογικὸς λόγος τὰ νοήματα ποὺ ἐμπεριέχονται στὸ δημοτικὸ αὐτὸ τραγοῦδι, προέκυψαν πολλὲς ἐρμηνεῖες μὲ στόχο νὰ ἀναδειχθοῦν οἱ πνευματικοὶ συμβολισμοὶ ποὺ κεῖνται σὲ αὐτὸ εὐδιάκριτα ἢ ἀδιάκριτα καὶ ποὺ μᾶς εἶναι λιγώτερο ἢ περισσότερο γνωστοί. Φαίνεται, ὅμως ὅτι στὸν Ὅρο τῆς Χαλκηδόνος βρίσκει αὐτὸ τὴν πλήρη καὶ ὄντολογικὴ ἀντιστοιχιστὴ του, ὅπως προκύπτει μέσα ἀπὸ τὴν παροῦσα διαχειμενικὴ ἀνάγνωση.

III. Ἀντιστοιχίσεις

τοῦ χαλκηδόνιου Ὅρου καὶ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του ἐντοπίσει τὴν ἐπίκεντρο καὶ ποιητικὴ αἰτία προβλημάτων σὲ σύνολες τὶς διανθρώπινες σχέσεις στὴν ἀπουσία οὐσιαστικῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων καὶ προτύπωσε τὴν ἔξοδο ἀπὸ αὐτὴν τὴν καθοριστικὴ ἀπουσία μὲ συγκεκριμένη πρόταση, κάτι ποὺ τὸ συναντοῦμε ἀνάστροφα κατὰ πολὺ ἀργότερα καὶ στὴν πλοκὴ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας». Ὁ λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι ἐνδεικτικὸς: οἱ ἀνθρώποι καλούμεθα νὰ φθάσουμε «εἰς τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι [→ ζεῖν, ἀληθεύειν] διὰ τοῦ ὀρθῶς κοινωνεῖν» καὶ τονίζει ὅτι «ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρχειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός»¹². Δὲν μᾶς εἶπε ὅμως πῶς αὐτὴν τὴν προσφυῆ του κατὰ τὰ ἄλλα διαπίστωση-πρόταση τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν» τὴν μεταβάλλουμε σὲ κοινωνία ζωῆς, ἴσως γιὰτὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὄντως ἀγγίζονται οἱ ἐσχατιῆς τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐνδοκτισιακοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ ἀνθρώπινου λόγου. Καὶ κάτι ἀκόμη σχετικὸ μὲ αὐτὸ ποὺ θὰ ἀκολουθήσει: Ὁ Ἀριστοτέλης ἔβλεπε τὸν θεὸ ὡς μόνον καὶ μονάδα, καὶ εἶναι λογικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, καὶ ὄχι τὸν ἕναν θεὸ ὡς κοινωνία, διότι ἀγνοοῦσε τὴ μαρτυρία τῆς Γενέσεως καὶ τῆς Μετάφρασης τῆς στὰ ἑλληνικὰ τῶν Ο', ἡ ὁποία χρονικὰ ἔπεται οὐ πολὺ τοῦ θανάτου του, ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»¹³ δὲν εἶναι παρὰ πρόσκληση σέ/γιά κοινωνία, δηλαδὴ σὲ κάτι ποὺ τὸν ἀποκαθιστᾶ

12. Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1253a, 25-29.

13. Βλ. *Γεν.* 1, 26.

τελικά στήν ἀναζήτησή του ἀργότερα ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης, ὅταν λέει χαρακτηριστικά ὅτι «ὁ Θεὸς ἀγάπη [= κοινωνία] ἐστὶ»¹⁴.

Τὴν προσπάθεια αὐτὴ ποὺ ἀνέδειξε ὁ φιλόσοφος νοῦς Ἀριστοτέλης φαίνεται νὰ τὴν ἀποπειρᾶται καὶ τὸ ἐν λόγῳ δημῶδες ἕσμα τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» στήν πρώτη του στροφή, καταλήγοντας καὶ αὐτό, στὸ σημεῖο τῆς ὀλοκλήρωσής του, στὶς ἴδιες ἐσχατιές τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐνδοκτισιακοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ἀλλὰ τὸ συγκεκριμένο δημοτικὸ τραγουδι, τὸ ὁποῖο ἔπεται χρονικὰ τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνας, τὴν ἐξ ὀρισμοῦ ἀναγκαστικὴ σιγὴ τοῦ ἀριστοτέλειου φιλοσοφικοῦ λόγου γιὰ ἀνακάλυψη τὴν ἀπαντᾶ στὴ δεύτερη στροφή, τὴν ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴ χαλκηδόνια ἀποκάλυψη τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ πρώτη στροφή τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»

Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἡπειρώτικου αὐτοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἀρχίζει μὲ τὸ ὑποκείμενο τῆς θεμελίωσης τοῦ γεφυριοῦ, τὸν πρωταγωνιστὴ τῆς ἀπόπειρας κοινωνίας ποὺ ἐπαγγέλλεται ὁ φιλόσοφος λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη, μὲ «τοὺς 45 μᾶστορες καὶ τοὺς 60 μαθητάδες», ὅλους δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους ἀνὰ τὴν Οἰκουμένη, ποὺ προσπαθοῦν νὰ οἰκοδομήσουν γέφυρες κοινωνίας, ὅπως τονίζει ὁ δεύτερος στίχος, στὰ ποτάμια τῆς ἐνδοκτισιακῆς μας πτωτικῆς ζωῆς, ποὺ διασκοπῶν τὴ διαπροσωπικὴ ἐνότητα καὶ κοινωνία. Ὁ δὲ μέγας ἀριθμὸς τῶν «μαστόρων καὶ τῶν μαθητᾶδων» δείχνει τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴ μοναδικότητα τοῦ ἔργου ποὺ ἐπιτελεῖται.

Πράγματι, οἱ δύο λέξεις-κλειδιὰ τοῦ δεύτερου στίχου, τὸ «ποτάμι» καὶ τὸ «γεφύρι», εἰσάγουν μία διπλὴ διάκριση: α) Τὸ «ποτάμι» χωρίζει καὶ τὸ «γεφύρι» ἐνώνει, καὶ β) Τὸ «ποτάμι» διακρίνει (σέ) δύο ὄχθες (ἀσυγχύτως-ἐτερότητες), ἐνῶ τὸ μονοτόξο «γεφύρι» συνδέει τὶς δύο διακριτὲς καὶ ἀντιτακτὲς ὄχθες (ἀδιαιρέτως-ἔνωση/ἐνότητα-ἀχωρίτως). Τὸ χτίσιμο τοῦ γεφυριοῦ σηματοδοτεῖ τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνοικοδομήσει γέφυρες κοινωνίας καὶ νὰ γεφυρώσει χάσματα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸν συμπαντικὸ ποταμὸ, ἐκείνη τὴ διακοπὴ κοινωνίας ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν ἀνθρώπο μὲ τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου.

14. Α΄ Ἰω. 4, 8 καὶ 16.

Αὐτὸς ὁ συμπαντικὸς ποταμὸς χωρισμοῦ ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο προκάλεσε διάβρωση καὶ ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ, προξενώντας συνεπισώρευση ποταμῶν χωρισμοῦ καὶ πλημμύρα πολλαπλασιαστικῶν διασπάσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι (ποταμοί) καταστρέφουν ἀενάως τὸ «ἀδιαιρέτως» καὶ τὸ «ἀχωρίστως». Μπροστὰ στὴν κατάσταση αὐτή, οἱ ἄνθρωποι ἐπαναλαμβάνόμενα ἀγωνίζονται νὰ ἀνυψώσουν ἀρραγεῖς γέφυρες κοινωνίας πρῶτα μεταξὺ τους (π.χ. γάμος, μοναχισμὸς, κ.ο.κ.) καὶ συνεπαγόμενα μὲ τὸν Θεό¹⁵. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἀντινομικῆς αὐτῆς ὑπαρξιακῆς σχέσης (συν)ὑπάρχουν διακριτὰ πρόσωπα (ἐτερότητες), τὰ ὅποια καλοῦνται ἐλεύθερα ἢ ἐπιχειροῦν τὰ ἴδια αὐτοβούλως νὰ ἔλθουν σὲ ὑπαρξιακή/ὄντολογικὴ κοινωνία (ἐνότητα/ἔνωση) μεταξὺ τους. Αὐτὸ φαίνεται καὶ στὸν ἐνδεικτικὸ ἀριθμὸ τῶν ἀναφερόμενων προσώπων μὲ τὶς διακριτὲς ἰδιαιτερότητες καὶ τὶς ἰδιοπροσωπίες τους: «45 μάστοροι», ἔμπειροι κτιστάδες καὶ τεχνίτες, καὶ «60 μαθητάδες», οἱ «ἀνειδίκευτοι» ἀλλὰ ἐκπαιδευόμενοι κοντὰ στοὺς «μαστόρους», οἱ ἐκκινοῦντες στὴν ἀγάπη, δηλαδὴ ὅλες οἱ κατηγορίες ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, τὰ διάφορα πρόσωπα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὁ λαὸς, οἱ λαοί, πρόσωπα ἀναρίθμητα στὸν χρόνον καὶ τοὺς αἰῶνες. Ἀναφέρονται καὶ δύο διακριτὰ ἰδιώματα σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀθροιστικῶς ἀναρίθμητα πρόσωπα ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ δύο μεγάλες καὶ ἀποκλειστικὲς κατηγορίες ἀνθρώπων: στοὺς «μαστόρους», σὲ αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ ἔχουν τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης τῆς καὶ ἀγωνίζονται ἀκατάπαυστα στὸ πεδίο τῆς «βιοπάλης», καὶ στοὺς «μαθητάδες», σὲ αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ μόλις τώρα ξεκινοῦν στὸν στίβον τῆς ζωῆς, εἰσέρχονται σὲ τροχιά καὶ «μαθητεύουν» δίπλα σὲ αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἤδη «μάστοροι τῆς ζωῆς». Καὶ μάλιστα, οἱ «μαθητάδες» εἶναι πάντοτε περισσότεροι ἀπὸ τοὺς «μαστόρους», διότι αὐτοὶ ποὺ ἀγωνίζονται στὸν στίβον τῆς ζωῆς ἀναδεικνύονται ἐξ ὀρισμοῦ κατὰ φθίνουσα πορεία λιγώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται στὴν ἀφετηρία καὶ μόλις ἐκκινοῦν.

Ἐπίσης, ἡ γέφυρα ἔχει ἓναν ἰδιαίτερον συμβολισμό· συνδέει καὶ ἐνώνει δύο «ὄχθες», ὑπερβαίνοντας ἓνα «ὕδατινον ἐμπόδιον κοινωνίας προσώπων», τὸ ποτάμι. Ἔτσι, ὅταν αὐτὸ ὑπάρχει, διευκολύνει ἓνα

15. Πβ. Α' Ἰω. 4, 19-21.

πέραςμα ἀπὸ τῆ μίᾳ ὄχθη στὴν ἄλλη, παρ' ὅλο ποὺ μέσα σὲ αὐτὴν τῆ διευκόλυνση κρύβεται καὶ τὸ «διακύβευμα» τῆς διάβασης. Συνεπῶς, ἡ διάκριση ποὺ εἰσάγει ὁ δεύτερος στίχος παραπέμπει, ἀπὸ τῆ μίᾳ μεριά στὴν παγκόσμια τοπικὰ καὶ χρονικὰ διαπίστωση ὅτι τὸ «ποτάμι» δημιουργεῖ ἐξ ὀρισμοῦ καὶ ἀναπόφευκτα διαστήματα στὶς ἀκατάπαυστα ἐγκαινιζόμενες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὴν ἀνυπέρβλητη διάσταση τῶν προσώπων, τὴν ἀπόλυτη διάσπαση, τὸν μικρὸ ἢ μεγάλου χωρισμὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, «οἱ μάστοροι καὶ οἱ μαθητάδες», ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, οἱ πολλοί, οἱ ἀναρίθμητοι, καθημερινά, θεμελιώνουν καὶ οἰκοδομοῦν ἐκεῖ, στὴν «Ἄρτα», στὶς φανερὲς καὶ ἀφανεῖς ὑπώρειες τῆς ζωῆς, «γεφύρια (ἐπι-)κοινωνίας», ὅλες ἐκεῖνες τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις καὶ τὰ πλέγματα σχέσεων σὲ προσωπικὸ ἢ συλλογικὸ ἐπίπεδο. Πρόκειται πράγματι γιὰ ἐκείνη τὴν ἀδῆριτη ὑπαρξιακὴ δίψα γιὰ ὄντολογικὴ ἐνότητα καὶ κοινωνία, ποὺ στοχεύει νὰ ὑπερβεῖ τὴ διάσταση καὶ ἀπόσταση τῶν προσώπων, τὴ διάσπαση καὶ τὸν πτωτικὰ ἐπαπειλούμενο χωρισμὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ τρίτος στίχος «ὄλημερὶς τὸ χτίζανε (τὸ «γεφύρι»), (καὶ αὐτὸ) τὸ βράδου γκρεμιζόταν» παραπέμπει στὶς νυχθήμερες, στὶς πολυχρόνιες καὶ μακροχρόνιες προσπάθειες ποὺ ἀνθρωπίνως καταβάλλονται γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση διαπροσωπικῶν καὶ συλλογικῶν σχέσεων στὴ ζωὴ. Προβληματίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ δημῶδους ἄσματος ἢ ὀλοήμερη συντονισμένη ἀπόπειρα ἀνοικοδόμησης τῆς ἐνωτικῆς γέφυρας, μία ἀπόπειρα στὴν ὁποία ἐπιδίδονται μὲ πείρα «οἱ 45 μάστοροι καὶ οἱ 60 μαθητάδες», ἀλλὰ καὶ ἡ καταφανῶς ἀποτυχημένη προσπάθεια ποὺ ἐπισημαίνει ὁ ἐν λόγῳ στίχος, αὐτοὶ οἱ τόσο πεπειραμένοι «μάστοροι», μὲ τὴ σιγουριά τοῦ ἀποτελέσματος, νὰ βλέπουν στὸ τέλος τῆς ἀνοικοδομητικῆς διαδρομῆς τὶς ἀπόπειρές τους νὰ μὴν τελεσφοροῦν, καὶ τὸ «γιοφύρι» νὰ «γκρεμιέται». Καὶ αὐτὸ συντελεῖται μπροστὰ στὰ ἔκπληκτα μάτια τῶν ὄντως ἄπειρων καὶ ὁμόζυγων «μαθητάδων».

Ὅσο καὶ ἐὰν οἱ ἀνθρώπινες πίκρες παραμένουν βουβὲς καὶ μεγάλες, ἡ πίκρα τῆς ἀποτυχίας ἀπὸ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς διαπροσωπικῆς σχέσης στὴ ζωὴ παραμένει μοναδικὴ στὸ εἶδος τῆς καὶ μερικὲς φορὲς ἀνυπέρβλητη, διότι ἔχει αὐτὴ ὑφὲς ὄντολογίας ποὺ καλοῦνται νὰ (ἐκ)πληρωθοῦν καὶ δὲν πληροῦνται. Αὐτὸ εἶναι ποὺ γεννᾶ καὶ τὸ βουβὸ ἢ

γοερὸ ἀλλὰ πονεμένο κλάμα «τῶν μαστόρων καὶ τῶν μαθητᾶδων», ποὺ περιγράφεται στὸν ἐπόμενο στίχο. Ἡ κάθε διαπροσωπικὴ σχέση καλεῖται νὰ ἔχει μὲν ἀρχή, ἀλλὰ νὰ μὴν ἔχει τέλος, ἀποκτώντας χαρακτηριστικὰ καὶ ἰδιώματα ἀιδιότητος ποὺ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὸ κάλεσμα τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν». Ὡστόσο, τὸ δημῶδες τραγοῦδι ἐπισημαίνει μὲ σαφήνεια ὅτι οἱ κοινωνιακὲς προσπάθειες εἶναι ἐξαντλητικές, ὀλοήμερες, μακροχρόνιες, ἴσως καὶ μιᾶς ζωῆς, ἀλλὰ στὸ τέλος μιᾶς διανυθείσας χρονικῆς διαδρομῆς τὸ ἀνοιχοδομούμενο «γεφύρι» γκρεμίζεται. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ αὐτὸ ποὺ λέγεται ἀπὸ ὅλους κοινότοπα (*locus communis*), γιὰ τὴν «κατάρρευση τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων» (διαζύγια [=δυνατότητα τοῦ χωρισμοῦ καὶ «θάνατος» τῆς ἀγάπης], ὀριστικὴ διακοπὴ (ἐπι-)κοινωνίας ἀνάμεσα σὲ ἀγαπώμενα πρόσωπα, κατάργηση τῆς φιλίας δύο προτινὸς πολυαγαπημένων προσώπων, κ.τ.τ.). Καὶ ἀκόμη, ὁ πτωτικὸς ἄνθρωπος ἀντικειμενικὰ φέρει μέσα του τὴ δυνατότητα συγχρόνως τῆς ἀποσύνθεσης (διάσπασης) καὶ τῆς σύνθεσης (κοινωνίας καὶ ἐνότητας), τῆς διολίσθησης σὲ καταστάσεις ἐνσυνείδητου χωρισμοῦ καὶ ταυτόχρονα τοῦ ἀδῆριτου πόθου γιὰ ὄντολογικὴ κοινωνία. Ἡ πτώση τοῦ γεφυριοῦ, ποὺ ἐπιφέρει τὴ διακοπὴ τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας καὶ ποὺ θυμίζει τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου στὴν κοινωνία του μὲ τὸν Δημιουργὸ Θεό, ἐπιφέρει πόνο, κλάμα καὶ μοιρολόι, ὅπως ὁ Ἀδάμ «ἐκάθισεν ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου [= τῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό] καὶ ὠδύρετο»¹⁶.

Αὐτὸν τὸν ἀτέρμονα πανανθρώπινο πόνο τῆς διακοπῆς τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας μᾶς περιγράφει ὁ τέταρτος στίχος: «Μοιρολογοῦν οἱ μάστοροι καὶ κλαῖν' οἱ μαθητᾶδες» καθημερινὰ καὶ ἀκατάπαυστα. Οἱ ἄνθρωποι σήμερα ἔχουν καταμετρήσει ἐπιστημονικὰ καὶ στατιστικὰ πολλὰ μετρήσιμα πράγματα πάνω στὴ γῆ καὶ στοὺς κόλπους τοῦ κτιστοῦ. Καὶ ὅμως, αὐτὸ τὸ «μοιρολόι» ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ παρὼν στίχος δὲν καταμετρήθηκε μέχρι σήμερα καὶ τελικὰ δὲν θὰ καταμετρηθεῖ ποτέ!

Ὁ πέμπτος καὶ ἕκτος στίχος ἀποδίδουν τὸ ἀμέτρητο μοιρολόι μὲ τὰ ἀτέρμονα λόγια σὲ δύο μόνον ἀντιπροσωπευτικὰ λόγια ποὺ κάνουν ἀναφορὰ τόσο στὸν κόπο καὶ τὴ δουλειά (σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ ποὺ φανερώνει τὸ πλῆθος καὶ τὴν πολλαπλότητα τῆς προσπάθειας) τῆς

16. Δοξαστικὸ τῶν Στιχηρῶν Προσομοίων τοῦ Τριωδίου στὸ Λυχνικὸ τοῦ Ἑσπεριοῦ τοῦ Σαββάτου τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

ἀνοιχοδόμησης τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων ὅσο καὶ στὸ εὖρος τοῦ χρόνου ποὺ περιλαμβάνει ἡ ἀνοιχοδόμηση αὐτή: «Ἀλίμονο στοὺς κόπους μας, κριμα στὶς δούλεφές μας, ὄλημερίς νὰ χτίζουμε, τὸ βράδυ νὰ γκρεμιέται!» Ὁδύνη κάθε βράδυ, σὲ εὐκαιριακὲς στιγμὲς ἀναστοχασμοῦ καὶ ἀπολογισμοῦ, γιὰ τὸ ἀνεπιτυχὲς καὶ ἀνεκπλήρωτο ἔργο. Ἡ προσπάθεια παρέμενε ἀτελεύτητη καὶ οἱ κόποι ἀτελέσφοροι.

Ἐν τέλει, ἡ διαπίστωση εἶναι μία: Οὔτε ἡ πείρα τῆς ζωῆς τῶν «μαστόρων», οὔτε ἡ συνδρομὴ καὶ τὰ πρῶτα δειλὰ βήματα τῶν «μαθητᾶδων» δὲν στάθηκαν ἱκανὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν πτώση τοῦ «γεφυριοῦ» καὶ τῶν συνεπαγόμενων διαπροσωπικῶν σχέσεων, γι' αὐτὸ καὶ ὁ μεγάλος πόνος τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μέσα στὴ λακωνικότητα τῶν δύο αὐτῶν στίχων ἀποκαλύπτεται ὅτι οἱ μεγάλοι πόνοι εἶναι βουβοί, παρὰ τὸ ἀναλογικὰ λιγοστὸ φαινομενικὸ μοιρολόι. Καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ παραμένει ἀνοιχτὸ καὶ ἀδυσώπητο στὸ τέλος αὐτῆς τῆς στροφῆς εἶναι: Γιατί τελικὰ τὰ γεφύρια τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων γκρεμίζονται; Εἶναι σίγουρο ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτῆ στροφή ὅτι οἱ προσπάθειες ποὺ καταβάλλονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι σαφῶς προσφερόμενες στὸν μέγιστο δυνατὸ βαθμὸ. Μὲ ἄλλα λόγια, εἶναι ἀδιαμφισβήτητα δεδομένο ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀποπειρῶνται νὰ ἐπιτύχουν αὐτὸ ποὺ ὀραματίζεται καὶ ὁ Ἄριστοτέλης, τὸ «ὀρθῶς κοινωνεῖν», ἀλλὰ τελικὰ αὐτὸ τὸ «ὀρθῶς» δὲν ἐπιτυγχάνεται. Δὲν ἐπιτυγχάνεται ὅμως καὶ τὸ «κοινωνεῖν» ποὺ παραμένει ἀνενεργὸ καὶ ἐν τέλει ἐνδοκτισιακὸ, χωρὶς νὰ ἔχει τίς προ-ὑποθέσεις ἐπίτευξης τῆς «κοινωνίας». Τὸ «κοινωνεῖν» μονάχο του προσομοιάζει στὸν Πύργο τῆς Βαβέλ: Συλλογικὴ προσπάθεια χωρὶς ὄντολογικὰ ἀντερείσματα, μὲ πρόταξη ἑνὸς φίλαυτου «ἐγώ» ἀνάλογο τοῦ Ἄδάμ, μὲ συνέπεια διάσπαση καὶ κατακρήμνιση τῆς ἐνοποιοῦ προσπάθειας. Γιατί ὅμως; Γιατί συμβαίνει αὐτό; Ἀπόγνωση καὶ ἀπελπισία κατακλύζουν καὶ τοὺς «μαστόρους» καὶ τοὺς «μαθητᾶδες» καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀνὰ τὴν οἰκουμένη. Τί φταίει; Γιατί τέτοια «κατάρρευση τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων»; Γιατί τόσα διαζύγια καὶ γιατί τόσοι χωρισμοί; Γιατί αὐτὴ ἡ πανανθρώπινη συμφορὰ; Τί ἔλειπε καὶ τί λείπει ἀπὸ τὴν ὅλη διεργασία τῆς ἀνοιχοδόμησης τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς ἀγάπης» καὶ τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν»; Ποιὸς θὰ μᾶς δώσει ἀπάντηση σὲ αὐτὸ καὶ ποιὸς θὰ μᾶς βγάλει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὑπαρκτικὸ ἀδιέξοδο;

Ἡ δεύτερη στροφὴ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»

Ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι ὀλοκλήρωνε τὴν πλοκὴ τοῦ ἐδῶ, στὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης στροφῆς, θὰ ἔδιδε ἓνα κοινότοπο, μοιραῖο καὶ ἀνέλπιδον μήνυμα ὑπαρκτικοῦ ἀδιεξόδου, σὰν αὐτὸ ποὺ γνωρίζει ἡ Ἀνθρωπότητα ὀλάκερη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδάμ μέχρι σήμερα: Ὅ,τι καὶ νὰ γίνῃ, τὰ γεφύρια τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀγάπης θὰ γκρεμίζονται μοιραῖα, ὁπότε καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, γίνεται στὴ ζωὴ του ἀνελεύθερος καὶ μοιραῖος! Τὸ τραγοῦδι ὡστόσο δὲν σταματᾷ ἐδῶ, σὲ μία καταναγκαστικὴ ἄτεγκτη Μοῖρα καὶ σὲ ἓνα ἀδυσώπητο Πεπρωμένο, κληρονομία τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμον, ἀλλὰ συνεχίζει, γιὰ νὰ δώσει ἀπάντηση στὸ ἀναπάντητο ἐρώτημα τῆς προηγούμενης πρώτης στροφῆς, αὐτὴν τὴ φορὰ ὅμως καὶ πάλι ἀφηγηματικά, ἀλλὰ μὲ μορφὴ παραλογῆς.

Πράγματι, ἓνα ὄν πετούμενον ἐμφανίζεται ξαφνικά, αὐτόκλητα, ἀναπάντεχα καὶ μὴ ἀναμενόμενο στὴν κακοτυχία τῆς ἐπαναλαμβανόμενης πτώσης τοῦ γεφυριοῦ, μὲ χαρακτηριστικὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα διαφοροτικὰ ἀπὸ αὐτὰ «τῶν μαστόρων καὶ τῶν μαθητᾶδων», ἓνα «πουλί», ἓνας «κάτοικος τοῦ Οὐρανοῦ», ἓνας «κάτοικος τοῦ ἀκτίστου», ἔρχεται «ἀντίκρυ στὸ ποτάμι», ἀπέναντι στὴ «Γῆ», ἀρχίζει νὰ διαλέγεται μαζί τους καὶ δίδει τὸ μήνυμα καὶ τὴν πληροφορία τόσο τῆς αἰτίας γκρεμίσματος τοῦ γεφυριοῦ ὅσο καὶ μιᾶς ἀνοικοδομικῆς ἀντιπρότασης γιὰ τὸ στερέωμά του, τὴ σίγουρη καὶ μοναδικὴ ὁδὸ στερεοποίησής του. Γιὰ νὰ μπορέσει τὸ γιοφύρι νὰ στεριώσῃ στὴ γῆ καὶ στὰ θεμέλιά του, θὰ πρέπει νὰ ἀναμειχθῇ ἀκόμη ἓνα συστατικὸ καθοριστικῆς σημασίας δίπλα στὰ λοιπὰ ὑλικά οἰκοδομῆς. Καὶ αὐτὸ τὸ δομικὸ συστατικὸ καθοριστικῆς σημασίας εἶναι «τοῦ πρωτομάστορα ἢ ὁμορφῆ γυναίκα». Ἔτσι, τὸ ἀναπάντεχο αὐτὸ γεγονός στὴν πλοκὴ τοῦ τραγοῦδι καὶ ἡ συνεπαγόμενη ἀνάλυση αὐτῆς τῆς (διακριθείσας δεύτερης) στροφῆς ἀποτελεῖ καὶ τὸ κομβικὸ σημεῖο ὅχι μόνον αὐτοῦ ποὺ προηγεῖται καὶ ποὺ ἔπεται, ἀλλὰ καὶ συνολικὰ τῆς σύλληψης καὶ τῆς πλοκῆς τοῦ συγκεκριμένου δημοτικοῦ τραγοῦδιου.

Ἀναλυτικώτερα, ἡ στροφὴ αὐτὴ ἐπισημαίνει πῶς, τὴν ὥρα ποὺ διαδραματίζονται ὅλα αὐτὰ περὶ τῆς κατάρρευσης τοῦ γεφυριοῦ, τῆς ἀπελπισίας τῶν κτιστᾶδων καὶ τοῦ προκύπτοντος ἀδιεξόδου,

ἓνα «πουλάκι ἐδιάβη [αὐτόκλητα] κι ἔκατσε ἀντίκρου στὸ ποτάμι. // Δὲν κελαηδοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰν χελιδόνι, // μόν' κελαηδοῦσε κι ἔλεγε [κάτι] μ' ἀνθρωπινὴ λαλίτσα». Ἡ ἐμφάνιση τοῦ «πουλιοῦ» μὲ ὑποκοριστικὸ χαρακτηρισμὸ ποὺ μιλά σὰν ἄνθρωπος θέτει τὸ ζήτημα τῆς ὑπόστασής του. Ποιό εἶναι αὐτὸ τὸ «πουλάκι τῆς παραλογῆς»; Μὲ ποιὰ σιγουριὰ ὀμιλεῖ; Ἀπὸ ποῦ ἐκπορεύεται ἡ αὐθεντία του, καὶ μάλιστα σὲ τέτοιο βαθμὸ αὐτό, ἓνα «ἄσχετο» πετούμενο, μὲ μορφὴ μὲν πουλιοῦ ἀλλὰ μὲ ἀνθρώπινο λόγο ἀνώτερο, νὰ συμβουλευεῖ τόσο ἔμπειρους μαστόρους καὶ κτιστάδες; Οἱ διάφορες φιλολογικὲς ἀναλύσεις τοῦ παρόντος τραγουδιοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν συμπύπτουν ἐδῶ σὲ μία ἐνιαία ἐρμηνεία, γι' αὐτὸ καὶ διολισθαίνουν ἄλλες σὲ συμβολισμοὺς καὶ ἄλλες σὲ μυθικὰ συμπεράσματα, δυσχεραίνοντας τὴν κατανόηση τῆς πλοκῆς. Καὶ ὅμως, τὸ κλειδὶ ἐρμηνείας βρίσκεται σὲ αὐτοὺς τοὺς τρεῖς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ.

Πράγματι, ἐὰν ταυτίσουμε τὸ ἀναφερόμενο «πουλάκι» τοῦ τραγουδιοῦ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τότε μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε καὶ τὰ ιδιώματα ποὺ τοῦ προσδίδουν οἱ τρεῖς αὐτοὶ στίχοι. Αὐτὰ εἶναι: α) «ἀντίκρου ἀπὸ τὸ ποτάμι», β) «δὲν κελαηδοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰν χελιδόνι», ἂν καὶ ὑποστατικὰ τὸ ἴδιο ἦταν «πουλί» πετούμενο καὶ προερχόταν ἀπὸ κατηγορία ὄντων μὴ ἀνθρωπίνων μὲν, ἀλλὰ κτιστῶν, μιλώντας ὅμως τῇ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων καὶ «ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος»¹⁷ αὐτόκλητα, καὶ γ) «μόν' κελαηδοῦσε κι ἔλεγε [κάτι] μ' ἀνθρωπινὴ λαλίτσα». Ἔτσι συνέβη μὲ τὴ Σάρκωση τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἐορτάζουμε τὰ Χριστούγεννα. α) Ἔρχεται ὁ Χριστὸς ἀπὸ – καὶ ἄς ἐπιτραπεῖ ἢ ἔκφραση– τὸν ἄχωρο «χῶρο τοῦ ἀκτίστου», τὴν «ἀντίπερα ὄχθη», ἀπέναντι στὸ κτιστό, καὶ σαρκώνεται. ὄντας Θεός, λαμβάνει (καί) ἀνθρώπινη ὑπόσταση καὶ μορφὴ, γίνεται ἄνθρωπος, γιὰ νὰ μεταφέρει ἓνα μήνυμα ποὺ ἀναζητεῖ ἐναγωνίως ὡς ἀπάντηση στὸ ὑπαρκτικὸ ἀδιέξοδο ἢ ἀνθρωπότητα ὀλάκερη. β) Δὲν μιλάει μὲ τὴ δική Του ὑποστατικὴ θεϊκὴ «φωνή» οὔτε μὲ τὴ «γλῶσσα» τῆς Τριαδικῆς κοινωνίας, γεγονὸς ποὺ θὰ μετέτρεπε τὴν ἐπικοινωνία αὐτὴ σὲ ἀκατάληπτη. Καὶ γ) υἱοθετεῖ «ἀνθρωπινὴ λαλίτσα», λαμβάνει

17. Φιλιπ. 2, 7.

άνθρώπινη υπόσταση και μορφή «κενώνοντας éαυτόν»¹⁸ και λέει κάτι που οι πρωταγωνιστές τής ανοικοδόμησης δέν είχαν διόλου λάβει ύπ' όψιν τους.

Μέ άλλα λόγια, τó άπρόσμενο «Πουλάκι» του τραγουδιού προέρχεται άπό éναν κόσμο διαφορετικό άπό τόν κόσμο που βρίσκονται οι «μάστοροι» και οι «μαθητάδες». Είναι φορέας του ύπερβατικού και του άκτίστου, του όντολογικού, καθώς δέν είναι άπλώς ένα άνθρωπινο όν, έπειδή είναι πέρα και πάνω άπό τά ανθρώπινα, γι' αυτό και ή πρόταση (όντολογίας) που κάνει έχει καθαρά όντολογικό κύρος. Έτσι, οι δύο κόσμοι που είκονίζονται με τις δύο «όχθες», είναι χριστολογικά «ό ούρανός και ή γή», «τό άκτιστο και τό κτιστό», που άρχικά και προαιώνια, προπτωτικά, ήταν συνυφασμένοι και σε κατάσταση πληρότητας κοινωνίας. Χωρίστηκαν όμως έξ αιτίας τής διακοπής κοινωνίας με τόν Θεό και τής ταυτόχρονης πτώσης του ανθρώπου. Η κατάσταση αυτή άποδίδεται συμβολικά με éναν συμπαντικό ποταμό που εκτείνεται διαχωριστικά άπολύτως μεταξύ τών δύο αυτών. Αυτός ό ποταμός, προΐόν τελικά τής ανθρώπινης πτώσης, προκάλεσε και τήν ανάδυση διαχωριστικών ποταμών στους κόλπους του ίδιου και του αυτου ένδοκτισιακού κτιστου και μεταξύ τών ανθρώπων, έξ ου και ή άδήριτη ανάγκη τών ανθρώπων για άνοικοδόμηση γεφυριών κοινωνίας και αγάπης μεταξύ τους, ως άλλιστα και άλλικτα σπερματικά ψήγματα προπτωτικά (πβ. σπερματικός λόγος). Πρόκειται για τόν συμπαντικό ποταμό που παρέμενε άνθρωπίνως άνυπέρβλητος άπό πλευράς του κτιστου και τών ανθρώπων, γι' αυτό και ή πρωτοβουλία ύπέρβασής του έξ όρισμού προέρχεται άπό τήν πλευρά του άκτίστου.

Αυτήν τήν πρωτοβουλιακή κίνηση άπηχει ό έρχομός του «πουλιού» άπό τήν «άπέναντι όχθη» και ή προσωποποίησή του με άνθρωπινή λαλίτσα, για να πει κάτι τό καινόν στην καθολική άνοικοδομική προσπάθεια διαπροσωπικών σχέσεων κοινωνίας τών ανθρώπων: «Άν δέν στοιχειώσει άνθρωπος, γιοφύρι δέν στεριώνει... // Και μη στοιχειώσετ' όρφανό, μη ξένο, μη διαβάτη, // παρά του Πρωτομάστορα τήν όμορφη γυναίκα, // πόρχεται άργά τ' άποταχί και πάρωρα τό γίδμα!». Αυτή είναι ή πρόταση και ταυτόχρονα ή άπάντηση στον άναπάντητο

18. Βλ. Φιλip. 2, 7. Βλ., έπίσης, Έφεσ. 4, 8-11.

προβληματισμό «τῶν μαστόρων καὶ τῶν μαθητᾶδων», στὸ ἀνεξήγητο γεγονός τῆς «πτώσης τοῦ γεφυριοῦ» καὶ τῆς ἀνθρώπινης κακοτυχίας σὲ ἐπίπεδο ἀνοικοδόμησης τοῦ ἀριστοτελικοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν». Καὶ λέει συγκεκριμένα: Ἐάν δὲν θυσιάσετε ἄνθρωπο, τὸ γιοφύρι δὲν θὰ στεριώσει. Ἄρα, δὲν ἀρκοῦν μόνον τὰ ἐνδοκτισιακὰ ἐπιδερμικὰ ὑλικά (ὅπως αἰσθητικές, βιολογικές ἀναγκαιότητες κ.ἄ.) ἀνοικοδόμησης τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται καὶ θυσία ὅχι ἀπλῶς ἐνὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ κατὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ σύγχρονα εἰωθότα, ἀλλὰ θυσία ἀνθρώπινη, κάτι ποὺ θυμίζει προ-εικονιζόμενα τὸ αἴτημα θυσιαστικῆς ἀγάπης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ νὰ θυσιάσει τὸν μονάκριβο καὶ πολυαγαπημένο του γιὸ Ἰσαάκ¹⁹. Παράλογος, παραβατικὸς γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα καὶ ὑπερβολικὸς ὁ λόγος. Καὶ μάλιστα διευκρινίζει αὐτὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ θυσιασθεῖ δὲν θὰ εἶναι ὅποιοσδήποτε τυχαῖος ἢ ἐκτὸς τῆς συλλογικότητος ποὺ κτίζει τὸ γεφύρι («καὶ μὴ στοιχειώσεται ὄρφανό, μὴ ξένο, μὴ διαβάτη», περαστικὸ ἢ ὅποιον ἄλλον), ἀλλὰ ἓνα πρόσωπο κεντρικὸ καὶ ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ εἶναι τοῦ Πρωτομάστορα, αὐτοῦ δηλαδὴ ποὺ ἔχει ἄμεση ἐμπλοκὴ στὴν ἀνοικοδόμηση καὶ φέρει τὴ γενικὴ εὐθύνη, ἔχει ἀναλάβει προσωπικὰ νὰ κτίσει τὸ γεφύρι καὶ εἶναι ὁ κάλφας τῆς ἀπόπειρας τοῦ γεφυρώματος. Ἐπειδὴ τὸ ἐπιτελούμενο ἔργο εἶναι σπουδαῖο, ἀπαιτεῖται καὶ μεγάλη θυσία καὶ μάλιστα θυσία ὀλοκαυτώματος ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο ποὺ θέλει νὰ ἀνοικοδομήσει τὴ γέφυρα, καὶ ἰδιαίτερα ἓνα σπουδαῖο πρόσωπο, ὅπως ὁ Πρωτομάστορας ποὺ πρέπει νὰ κάνει τὴ θυσία. Ἔχει τὴ σημασία του νὰ τονισθεῖ ἐδῶ καὶ πάλι ὅτι τὴ διεύθυνση ὅλων τῶν ἐργασιῶν ἀπόπειρας τῆς ἀνοικοδόμησης τοῦ γεφυριοῦ εἶχε ὁ Πρωτομάστορας, ὁ ὁποῖος στὴν πραγματικότητά ἦταν καὶ ὁ ἀρχιτέκτονας συνόλου τοῦ ἔργου, δηλαδὴ κατεῖχε καὶ τὴν τέχνη καὶ τὸν σχεδιασμὸ καὶ τὸν συντονισμὸ τοῦ κτισίματος. Ἔτσι, ἡ κεντρικὴ παρουσία του ἐγγυόταν καὶ τὴν κατοχὴ τῶν μυστικῶν τῆς οἰκοδομικῆς τέχνης καὶ τὴν καλὴ ἐκτέλεση τοῦ ἔργου. Ἦταν ἡ προσωποποίηση τῆς ἀπόπειρας... Αὐτοῦ, λοιπόν, «τοῦ Πρωτομάστορα ἢ ὁμορφῆς γυναίκα, // πῶρχεται ἀργὰ τ' ἀποταχὺ καὶ πάρωρα τὸ γιόμα!» προτείνεται νὰ ὑποστῆ τὴ θυσία γιὰ τὴ στερέωση καὶ ἀνοικοδόμηση τοῦ γεφυριοῦ.

19. Βλ. Γεν. 22, 1-12.

Και οί συμβολισμοί ἐδῶ ἔχουν ὄντολογικὲς ἀντιστοιχίσεις. Πρωτομάστορας, ἡ μυθιστορηματικὴ αὐτὴ μορφή τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι ὁ καθέννας μας ποὺ ἔχει ἀποφασίσει ἐλεύθερα νὰ οἰκοδομήσει γεφυροὶ κοινωνίας. Ἡ «ὄμορφη γυναίκα του» εἶναι ὁ ἀγαπημένος μας ἑαυτός, τὸ «ἐγώ» μας, τὸ μύχιο εἶναι μας, καὶ ἡ συνεπαγόμενη φιλαυτία μας, ὁ ἔρωτας τοῦ ἑαυτοῦ μας. Σὲ μία διαπροσωπικὴ σχέση, ὁ καθέννας προσπαθεῖ νὰ διασώσει ἀκέραιο καὶ ἀτόφιο τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ «ἐγώ» του, καὶ φροντίζει ξέχωρα καὶ ἀπαράμιλλα αὐτὴν τὴν «ὄμορφη γυναίκα του, πῶρχει ἀργὰ τ' ἀποταχὺ καὶ πάρωρα τὸ γιόμα». Τὸ τραγοῦδι τὸ ὑπαινίσσεται μὲ διάκριση ἐδῶ, γιὰ τὸ πῶς δηλαδὴ συμπεριφέρεται κάποιος σὲ μία διαπροσωπικὴ σχέση μὲ κάποιον ἄλλον: ὅλοι πηγαίνουν πολὺ πρῶι στὴν ἐργασία τῆς ἀνοικοδόμησης καὶ φεύγουν ἀργὰ τὸ βράδυ, κοπιάζουν δηλαδὴ ἀτέρμονα, ἀλλὰ ὁ Πρωτομάστορας, στὴν ἐργώδη καὶ κοπιώδη κοινὴ προσπάθεια, ἀφήνει τὴν «ὄμορφη γυναίκα του πάρωρα» (ὄχι στὶς κανονισμένες ὥρες), δηλαδὴ τὸν «ἑαυτό» του καὶ τὸ «ἐγώ» του σὲ ὕφεση ὑπαρκτικῆς ἐργασίας καὶ ἀναμένει ἀπὸ τὸν «ἄλλον», τὸν «ἕτερο τῆς ἄλλης ὄχθης» νὰ κοπιᾶζει γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ «γεφυροῦ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς διαπροσωπικῆς σχέσης». Ἔτσι, ἡ «ὄμορφη γυναίκα τοῦ Πρωτομάστορα», ὅταν θυσιάζεται, γίνεται τὸ καλὸ στοιχεῖο, τὸ καλὸ δομικὸ στοιχεῖο ποὺ «στοιχειώνεται», «στοιχειώνει» καὶ στεριώνει τὸ γεφύρι. Τὸ κερί, γιὰ νὰ φωτίζει, πρέπει νὰ λειώνει..., νὰ λειώνει –ὄχι ὁ ἄλλος, ὁ κάθε ἄλλος ἀλλά– τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ ἀναδύεται φῶς διαπροσωπικὸ καὶ κοινωνίας...

Τὸ «πουλάκι», ὡς «ἀπὸ μηχανῆς θεός», ἔρχεται ἔνσαρκα, ἐνυπόστατα, καὶ λέει κάτι στοὺς οἰκοδομοῦντες ποὺ, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, δὲν εἶναι θεωρητικὸς λόγος θυσίας, ἀλλὰ σταυρικὸς λόγος θυσίας, ὅπως αὐτὸ τὸ ἴδιο ἔδωσε τὸ παράδειγμα θυσιαστικῆς ἀγάπης πάνω στὸν σταυρό: γιὰ νὰ στηθεῖ τὸ «γιοφύρι τῆς Ἄρτας», τὸ «γιοφύρι κοινωνίας καὶ ἀγάπης», χρειάζεται νὰ θυσιασθεῖ ἄνθρωπος, ἀπαιτεῖται ἀνθρωποθυσία, «θέλει οἱ ζωντανοὶ μας νὰ δίνουν τὸ αἷμα τους»²⁰... Καὶ πρῶτος ὁ Χριστὸς θυσιάστηκε πάνω στὸν Σταυρὸ καὶ ἔδωσε θυσιαστικὰ τὸ ἄλλο αἷμα Του γιὰ ὅλους ἐμᾶς/ἐκεῖνους ποὺ ἀγάπησε, ἅπασα καὶ σύνολη τὴ διαχρονικὴ ἀνθρωπότητα. Ὄντας ὁ Ἰδιος ἡ πηγὴ τῆς ὄντολογικῆς

20. Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ὁδ. Ἐλύτη, Ἄξιόν Ἔστι, Ἄσμα Δ'.

ἀγάπης καὶ ἔχοντας ὁ Ἰδιος ζήσει ἀπὸ ἐλεύθερη ἐπιλογή τὴν ἐμπειρία τῆς (αὐτο)θυσίας, κατὰ τὴν ὁποία δὲν θυσιάστηκε ἄλλος («ὄρφανό, ξένος ἢ διαβάτης» ὡς ἀποδιοπομπαῖος τράγος ἢ ὡς ἐξιλαστήριο θῦμα), ἀλλὰ «ἔδωκεν ἑαυτόν» «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας»²¹, γίνεται ὁ Ἰδιος τὸ παράδειγμα, τὸ ὑπόδειγμα, τὸ μοντέλο θυσίας, καὶ γίνεται ἔτσι ὁ «Θεὸς ὁ Πρωτομάστορας»²² τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν». Στὴν ἀρχαία τραγωδία, μπροστὰ στὸ ἀδιέξοδο, τὴν ἀπόγνωση καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀπελπισία ἔρχεται ὁ «ἀπὸ μηχανῆς θεὸς» νὰ δώσει λύση μὲ ἄμεση θεϊκὴ παρέμβαση στὰ ἀνθρώπινα, μόνον πὼς αὐτὸ συνιστᾶ κατάργηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ «πουλάκι» ὅμως τοῦ τραγουδιοῦ προτείνει τὴν ὑπέρβαση στὴν προοπτικὴ τῆς προηγηθείσας σταυρικῆς Του θυσίας, ὄντας τὸ ἴδιο «Πρωτομάστορας», καθὼς ἡ ἀγάπη περνάει ἀπὸ τὴ Σταύρωση... Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ρόλος τοῦ «πουλιοῦ» προωθεῖ σημαντικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης ἀνοικοδόμησης τοῦ γεφυριοῦ, ἀρχικὰ ἐπεμβαίνοντας αὐτόκλητα καὶ ἔπειτα δίδοντας λύση στὸ ἕως τότε ἀνυπέρβλητο ἀδιέξοδο, καὶ στὴ συνέχεια ἀντιστρέφει τὰ λόγια τοῦ Πρωτομάστορα, προκειμένου νὰ ὑλοποιηθεῖ ἡ ἀπαιτούμενη λύση, ἐγγράφοντας αὐτὴν τὴ λύση στὴ δική Του πρῶτα σταυρικὴ θυσία. Συνεπῶς, καλούμεθα οἱ ἄνθρωποι, μέσα ἀπὸ τὸν Κυριακὸ λόγο, νὰ κατανοήσουμε τὴν ποθεινὴ, ἐρωτοφωτόσχιστη καὶ πρόσιμη ἀγάπη μὲ μέτρο τὸν σταυρικὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ὅποιος δὲν «πέθανε», δὲν ἀγάπησε, καθὼς πρόσημο τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ προσωπικὴ θυσία. «Κι ὅταν δὲν πεθαίνει ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον, εἴμαστε κιόλας νεκροί»²³. Ὡστόσο, γιὰ νὰ χτιστεῖ μία τοξωτὴ γέφυρα χρειάζονται δύο ὄχθες, χρειάζεται κοπιώδης προσπάθεια καὶ ἀπὸ τὶς δύο ὄχθες καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ μία «ὄχθη», χρειάζεται δηλαδὴ κοινὴ προσπάθεια σὲ κοινὸ στόχο: τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς γέφυρας, τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας. Μία γέφυρα δὲν χτίζεται ἀπὸ τὴ μία ὄχθη, οὔτε ἀπὸ τὴ μία μόνον πλευρά... Τὸ ὅτι τὸ «πουλάκι» στάθηκε ἀπέναντι, στὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, φανερώνει ὅτι τὸ γεφύρι χτιζόταν τελικὰ ἀπὸ τὴ μία

21. *Θεῖα Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἀπὸ τὸν Καθαγιασμὸ τῶν Τιμίων Δώρων.*

22. *Εὐστοχὴ καὶ προσφυνῆς ἔκφραση τοῦ νομπελίστα ποιητῆ Ὁδ. Ἐλύτη στὸ Ἄξιόν Ἔστι, Ἄσμα Δ΄.*

23. *Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Τάσου Λειβαδίτη, Συγχώρα με, ἀγάπη μου.*

μόνον πλευρά, δηλαδή με λαθεμένη και εκ τῶν προτέρων ήττημένη μεθοδολογία, γι' αὐτὸ και ὀλοένα γκρεμιζόταν. Ἡ ἀμοιβαία αὐτοῦ τοῦ εἶδους θυσία ἐν ἐλευθερίᾳ δύο (ἢ περισσοτέρων) ἐκατέρωθεν ἐραστῶν²⁴ ἑτεροτήτων ἀναπτύσσει μία διαπροσωπικὴ σχέση του νὰ ἀγαπάει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον δωρεάν... Χάρη στὸ κοινὸ «γεφυρί» ποὺ ἀνοικοδόμησαν οἱ δύο, και οἱ «δύο ὄχθες» γίνονται ἓνα. «Στὴν ἀγάπη, ἓνα και ἓνα κάνουν ἓνα», θὰ πεῖ ὁ Jean Paul Sartre²⁵. Και ἴσως ἀπὸ ἐδῶ ξεκινοῦν τὰ δύσκολα ἐκατέρωθεν γιὰ τὸν κάθε πρωτομάστορα τῆς ἀπόπειρας. Ὡστόσο, ἡ προτεινόμενη αὐτῆ θυσία τοὺς ἀνυψώνει, μέσῳ τοῦ ἀνοικοδομοῦμένου και ἀνοικοδομηθέντος «γεφυριοῦ» τους, σὲ ἓνα καινὸ ἐπίπεδο συνειδητότητας, σὲ μία νέα ὄντολογικὴ πραγματικότητα, σὲ ἓναν νέο κόσμο τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν». Τὰ στηρίγματα ἀνοικοδόμησης τοῦ γεφυριοῦ εἶναι δύο, ἀλλὰ τὸ «δωρεάν» ἐκατέρωθεν διασῶζει τὴν ἰσορροπία, ἀναδεικνύει τὴν ἀμοιβαιότητα και διατηρεῖ τὴν ὄντολογικὴ χαρὰ ἀλώβητη. Ὅμως, τὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται στὴ συνάφεια αὐτῆ εἶναι κατὰ πόσον εἶναι βέβαιο πῶς ὁ ἐρῶν θὰ (θέλει νὰ) εἶναι και ὁ ἐρώμενος, ὁ ἐραστὸς; Ἀκριβῶς αὐτὸ συνιστᾷ τὸν ὀρισμὸ τοῦ «ἐρωμένου» προσώπου, τοῦ «ἐραστοῦ» (ἄνδρα) και τῆς «ἐραστῆς» (γυναίκα): νὰ ἀγαπᾷς και ταυτόχρονα νὰ ἀγαπιέσαι, τὴν ὥρα ποὺ και ὁ ἄλλος, ὁ ἕτερος, ὁ «ἀπέναντι», σὲ ἀγαπᾷ και ἀγαπιέται ἀπὸ ἐσένα, μία διπλῆ δυναμικὴ σχέση δίκην συνάντησης δύο μαγνητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναπτύσσουν στὴ σχέση τους ὁ καθένας διπλὸ μαγνητικὸ πεδίο και μέσα σὲ αὐτὸ τὸ διπλὸ μαγνητικὸ πεδίο ἀγάπης ἐλκύουν και ἐλκύονται και διπλᾶ και ταυτόχρονα (νὰ ἀγαπάει ὁ καθένας τὸν ἕτερο και νὰ ἀγαπιέται ἀνταποκριτικὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον). Ὡντως, δὲν ἀξίζει νὰ ζήσεις διαφορετικὰ πέρα ἀπὸ τὸ νὰ ἀγαπηθεῖς και νὰ ἀγαπήσεις μέχρι θανάτου. Ἐτσι, μόνον μέσα ἀπὸ μία τέτοια ἀγάπη ἀλλάζεις, γεννιέσαι ὡς «νέα ὑπαρξη» κοινωνιακή... Και τελικά, τὸ θεμέλιο τοῦ γεφυριοῦ τίθεται με τρία «δομικὰ συστατικά» χαρακτηριστικά, τὴ σταυρικὴ θυσία, μία θυσία ὅμως σταυρικὴ με

24. Σὲ ἀρσενικὸ γένος, ὁ ὀρος εἶναι «ὁ ἐρῶν», «ὁ ἐραστὸς», και σὲ θηλυκὸ «ἡ ἐρώσα», «ἡ ἐραστή», ἀκριβῶς ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἰμνολογία τῆς Ἐκκλησίας μας τὸν Χριστό: «ὁ ἐραστὸς τῆς ψυχῆς μου».

25. Πβ. τὴ ρήση τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «ἦν, και ἦν, και ἦν· ἀλλ' ἐν ἦν»: Λόγος Θεολογικὸς Πέμπτος, κεφ. Γ', ἐν PG 33, 136B

ιδιότυπη μορφή, πού περιέχει, κατὰ παράδοξο τρόπο, «προδοσία» καί «αὐτομόληση».

Πράγματι, γιὰ νὰ ἀνοικοδομηθεῖ ἓνα τοξωτὸ γεφύρι στὰ ὀρμητικὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ζωῆς, καὶ γιὰ νὰ στέκει αὐτὸ ἀγέρωχο στὸν χρόνο, ὅπως καὶ τὸ «γιοφύρι τῆς Ἄρτας», καλεῖται κάποιος νὰ προβεῖ σὲ μιὰ πράξη ...προδοσίας! Διότι, ὅποιος δὲν «πρόδωσε» καὶ ὅποιος δὲν «αὐτομόλησε», δὲν ἀγάπησε... Ὅχι, ὅμως, νὰ προδώσει τὸν ἄλλον τῆς «ἀντίπερα ὄχθης», ἀλλὰ νὰ προδώσει τὸ «ἐγώ» του, τὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε τελικὰ καὶ ὁ Πρωτομάστορας πὺ ξεγέλασε καὶ «πρόδωσε» τὴν «ὄμορφη γυναῖκα» του (γιὰ αὐτὸ καὶ ἐν τέλει στήθηκε τὸ γεφύρι...), τὴν γυναῖκα-φιλαυτία του, καὶ νὰ περάσει στὸν ἄλλον, δηλ. νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του αὐτάρχεια, νὰ αὐτοπροσφερθεῖ, νὰ χαρίζεται. Ἡ ἀγάπη, ὅπως καὶ τὸ γεφύρι, ἀποτελεῖ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴ μία «ὄχθη» στὴν «ἄλλη», ἀπὸ τὸ «ἐγώ» στοῦ «ἐσύ»· γιὰ αὐτὸ καὶ αὐτὰ ἀνοικοδομοῦνται. Ὅπου ἐκλείπει τὸ «ἐγώ», ἄρχεται ἡ ἀμφιλύκη τῆς ἀγάπης, καὶ λάμπει αὐτὴ σὰν τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου μέσα στοῦ κόκκινο κρασί... Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ...μετάβαση, τὴν «αὐτομόληση», καθὼς ὅποιος δὲν αὐτομόλησε στὸν ἄλλον τῆς «ἀντίπερα ὄχθης», δὲν ἔφυγε δηλ. ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ εἰσέλθει στὴ θέση καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἄλλου, δὲν ἀγάπησε θυσιαστικὰ καὶ πραγματικὰ. Ἄρα, ἡ πρόταση τοῦ «πουλιῦ» συνιστᾶ οὐσιαστικὰ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο τῆς ὑπαρξῆς καὶ στὴν πραγμάτωση τῆς ἀγάπης. Ἔτσι, καὶ κάθε προσωπικό μας «κτίσμα», ἀλλὰ κοινὸ μὲ κάποιον ἄλλον, κοινωνιακό, χρειάζεται μιὰ τέτοια προοπτικὴ, γιὰ νὰ ἀνοικοδομηθεῖ αὐτὸ καὶ νὰ στερεωθοῦν ἔτσι ἀκλόνητες γέφυρες. Ὅπως, οὐσιαστικὰ, ἔκανε ὁ Πρωτομάστορας Χριστός, ὁ ὁποῖος «ἐκένωσεν ἑαυτὸν [αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ «προδοσία»]; μορφήν δούλου λαβὼν [αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ «αὐτομόληση»];»²⁶. Αὐτὸς ἀκριβῶς ἦταν ὁ τρόπος πὺ ἀποκάλυψε ὡς «σάρκα» Του τὸ «Πουλάκι μὲ ἀνθρωπινὴ λαλίτσα», ὁ ἐνανθρωπήσας Χριστός: εἶναι ἡ κένωση: ἡ φάτνη, ὁ σταυρὸς καὶ ὁ θάνατος, τὸ ἄδειασμα, δηλαδὴ ἡ ἐλεύθερη, ἐκούσια παραίτηση ἀπὸ κάθε ἐκζήτηση ὑπαρκτικῆς αὐτάρχειας! Ἐν τέλει, ὄχι αὐτὸς πὺ υἱοθετεῖ ἀπρόσημη ἀγάπη, ἀλλὰ μόνον αὐτὸς πὺ αὐτο-προδίδεται (αὐτὴ εἶναι ἡ δωρεὰν σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ)

26. Φιλίπ. 2, 7.

μπορεί να αυτομολήσει πρὸς τὸν ἄλλον στήν «ἀντίπερα ὄχθη». «Γιατί ἡ ζωὴ δὲν ἐχβιάζει, ἀλλὰ ἀποσύρεται γιὰ νὰ ἐλευθερώσει»²⁷. Αὐτὸ ἀκριβῶς τονίζουν καὶ οἱ λογοτέχνες μας ποικιλότροπα, ὅταν ἀπαντοῦν οἱ ἴδιοι στὸ ἐρώτημα ποῦ θέτουν: τί εἶναι ἀγάπη;

«Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι συμπόνια, μήτε καλοσύνη.
 Στὴ συμπόνια εἶναι δύο, αὐτὸς ποῦ πονάει κι αὐτὸς ποῦ συμπονάει.
 Στὴν καλοσύνη εἶναι δύο, αὐτὸς ποῦ δίνει κι αὐτὸς ποῦ δέχεται.
 Μά, στήν ἀγάπη εἶναι ἕνας.
 Σμίγουν οἱ δύο καὶ γίνονται ἕνα.
 Δὲν ξεχωρίζουν.
 Τό «ἐγὼ κι ἐσύ» ἀφανίζονται.
 Ἀγαπῶ θὰ πεῖ χάνομαι!...»²⁸.

Μεγάλο μέτρο, μεγάλο ὕψος αὐτὴ ἡ ἀγάπη. Πρέπει νὰ ἀγαπᾶς πολὺ, γιὰ νὰ ἀνέβεις ἐκεῖ, πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου. Θυμίζει τὸ ἀγωνισμα τῶν ἀσκητῶν ἢ τῶν «κατὰ Χριστὸν σαλῶν». Διότι μία τέτοια μορφή ἀγάπης ἀντιβαίνει στήν ὅποια «αἰσθητική» καὶ «ἠθική» μορφή ἀγάπης. Εἶναι μὴ ἀναμενόμενο νὰ ἀγαπᾶς ἀντίστροφα καὶ μονόδρομα τὸν ἄλλον, ὡς ἀγαπημένο καὶ πηγὴ ἀγάπης ταυτόχρονα... Στὴ ροπὴ ἀγάπης καὶ κοινωνίας, τὸ μέτρο τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἀγάπη (μὲ διάκριση καί) χωρὶς μέτρο... «Δὲν θὰ δικαιώσει τὴν παρουσία σου πάνω στὴ γῆς κανένα σύστημα σκέψης, ἂν δὲν ἀγαπήσεις. Ἡ ἀγάπη εἶναι πράξη. Δὲν θὰ γίνεις δημιουργός, ἂν δὲν ἀγαπήσεις. Ἄν δὲν ἀγαπήσεις, δὲν πρόκειται νὰ ἀνακαλύψεις ποτὲ τὸ ἴδιο τὸ νόημά σου»²⁹.

Καὶ τέλος, ἡ ἀγάπη, ὅταν εἶναι πρόσημη ἀγάπη³⁰, δὲν γίνεται ποτὲ παρελθόν, καθὼς αὐτὴ εἶναι πάντοτε παροῦσα, μία ἀέναη παροντικὴ κατάσταση, ποῦ «οὐδέποτε ἐκπίπτει»³¹.

27. Χρ. Γιανναρᾶς, «Προτεσταντισμὸς-Εὐχαριστία-Συνοδικότητα», *Θεολογία*, τ. 89, 3 (2018), σ. 105.

28. Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, *Ὁ Φτωχούλης τοῦ Θεοῦ*, σ. 361.

29. Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ὁδὴν. Αὐτοβιογραφικὸ χρονικὸ*, ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα, 2000, σ. 297.

30. Διότι ἡ γλῶσσα τῆς ἀγάπης καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἀπάτης εἶναι ἴδιες.

31. *Α΄ Κορ.* 13, 8.

Τό «ὀρθῶς κοινωνεῖν» τοῦ Ἀριστοτέλη παρέμενε στήν ἐποχή του μέχρι καί τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ θεωρητική σύλληψη, ἀλλά αὐτό λαμβάνει ὑπόσταση, πρόσημο, ὅταν ἐκκλησιοποιεῖται, ὅταν δηλαδή λαμβάνει θεανθρώπινη διάσταση. Αὐτό ἀκριβῶς πού ἔλειπε στήν ἐποχή τοῦ Ἀριστοτέλη καί ἐκπληρώνεται μέ καί ἀπό τή Σάρκωση τοῦ Χριστοῦ, καθῶς αὐτή, τὸ ἐνυπόστατο, προσφέρεται ὡς μοναδική δυνατότητα τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν».

Ἐπίμετρο

Μέσα ἀπό τὰ ἀνευρεθέντα θεολογικά στοιχεῖα τῆς παραλογῆς τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας», ἡ παροῦσα διακειμενική προσέγγιση καί ἀνάλυση ἐπαληθεύει τήν κοινή πεποίθηση πολλῶν πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς ὅτι ὑπάρχουν θεολογικά χνάρια καί ἀποτυπώματα θεολογίας στὰ ἀσύμμετρα μυστικά ρεῖθρα τῆς Ποίησης. Ἐν τούτοις, στήν Ποίηση ὑπάρχει ἓνα θεολογικὸ ὑπόβαθρο, ἓνα χριστιανικὸ ὑπόστρωμα καί μία θεολογικὴ διάσταση, ἡ ὁποία ξεφεύγει ἐξ ὀρισμοῦ ἀπὸ τὸν φιλολογικὸ διερευνητικὸ φακὸ καί ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ ἀνάλυση, καί τὰ ὁποῖα ἀξίζουν νὰ τύχουν τῆς προσοχῆς ὄλων ἡμῶν, «τῶν μαστόρων καί τῶν μαθητᾶδων».

Ἡ παροῦσα διακειμενική προσέγγιση ἐπαληθεύει γιὰ μία ἀκόμη φορά ὅτι οἱ ἀγῶνες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὀρθὴ καί ἀπλὴ διατύπωση τῆς θεολογίας εἶναι βαθιὰ ριζωμένες στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ. Ὅντως ὁ λαός, στήν παραγόμενη μυθοπλασία του κουβαλάει τὸ ἱστορικὸ του παρελθόν. Πράγματι, ἡ ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου τῆς Μοίρας καί τοῦ Πεπρωμένου ἐπῆλθε μέ τὸν ἐκχριστιανισμό του, ὁ ὁποῖος μέσα στοὺς αἰῶνες διαπότισε τὸ εἶναι του καί τὸ ὑποστατικὸ DNA του. Τὸ διαπιστωθὲν θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς θεμελίωσης τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» ἀποκαλύπτει πῶς αὐτὸς ὁ «ἀπαίδευτος» λαὸς τοῦ Ὁθωμανικοῦ μεσονυκτίου παρήγαγε δημοτικὴ ποίηση ἀπαράμιλλης λογοτεχνικῆς ἀξίας καί μέσα ἀπὸ αὐτὴν διακράτησε στὴ μνήμη του ἄσβεστη τὴν ἀλήθεια τόσο τῆς παρουσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ στοὺς κόλπους τοῦ πτωτικοῦ κτιστοῦ ὅσο καί τῆς ἐν Χριστῷ σωτηριολογίας

σὲ μία προσπάθεια ἀπολύτρωσής του ἀπὸ τὰ ἐνδοκτισιακὰ ὑπαρκτικὰ ἀδιέξοδα. «Τὸ πιὸ καθαρὸ πρᾶγμα, λοιπόν, τῆς Δημιουργίας δὲν εἶναι τὸ λυκόφως, οὔτε ὁ οὐρανὸς ποὺ καθρεφτίζεται μὲς στὸ ποτάμι, οὔτε ὁ ἥλιος πάνω στῆς μηλιάς τὰ ἄνθη. *Εἶναι ἡ ἀγάπη!*»³².

Ὁ ὁραματισμὸς καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συγκλίνει σὲ ἓνα κοινὸ ὄντολογικὸ ἀπήχημα ὅτι τὰ πάντα στὴ ζωὴ εἶναι ἔρωτας, ἡ ἀγάπη αὐτὴ ποὺ συνέχει τὴν ἐνδοτριαδικὴ κοινωνία καὶ ποὺ γίνεται ὄντολογικὴ πηγὴ ζωῆς γιὰ ἐμᾶς. Ἡ ὀριζόντια ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων γκρεμίζεται σὰν τὸ ἄρτινὸ γεφύρι. Ἡ μόνη ἀκλόνητη γέφυρα μεταξὺ ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ὑπάρξει στὴ μεταμόρφωση τῶν σχέσεων τους, ὅταν ταυτόχρονα ἡ ἀναφορὰ τους εἶναι πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἡ κοινωνικὴ μέθεξι σέ/μὲ Αὐτόν. Ἔτσι, ὁ ἀποφασιστικὸς καταλύτης τῶν σχέσεων, γιὰ νὰ γίνουν αὐτὲς ἀρραγεῖς, δίπλα στὶς αὐτονομημένα ἀνοικοδομούμενες ἀνθρώπινες σχέσεις ὀριζόντιας διάστασης, εἶναι ἡ κάθετη ἀναφορὰ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεὸ τῆς κοινωνίας, ὅπως τὸ παρουσιάζει ὁ κεντρομόλος κύκλος τοῦ ἀββᾶ Δωροθέου (ὁ Θεὸς εἶναι στὸ κέντρο καὶ οἱ ἄνθρωποι στὴν περιφέρεια, οἱ ὅποιοι, κινούμενοι πρὸς τὸ κέντρο καὶ προσπαθώντας νὰ ἀγκαλιάσουν τὸν Θεό, ὡς στερεὸ θεμέλιο ὄντολογικῆς ἀναφορικότητας, βρίσκονται οἱ ἴδιοι ἀπὸ πρὶν ἀγκαλιασμένοι... Ἀντίθετα, ἡ φυγόκεντρη κίνηση ὀδηγεῖ τελικὰ σὲ γκρέμισμα γεφυριῶν καὶ σχέσεων). Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ δημιουργηθήκαμε, γιὰ νὰ ζοῦμε καὶ οἱ ἄνθρωποι γιὰ ἓναν καὶ μόνον λόγο σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ τὸν Τριαδικὸ Θεό: γιὰ νὰ ἀγαποῦμε καὶ νὰ μᾶς ἀγαποῦν! «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»³³. Καὶ ἡ ἀγάπη ἐδῶ, ἀνάμεσα στὶς ἀναγκαῖες γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς κοινωνίας ἑτερότητες, εἶναι «γεφύρι κοινωνίας». Τὸ ποτάμι χωρίζει δύο ὄχθες τῆς αὐτῆς γῆς, ἐνῶ τὸ γεφύρι συνδέει καὶ ἐνώνει δύο πρόσωπα καί, κατ' ἐπέκταση, δύο ζωές, δύο κόσμους, τοὺς πάντες (Θεὸ καὶ ἀνθρώπους) καὶ τὰ πάντα (σύνολη τῆ Δημιουργία). Καὶ ἀπαιτεῖται ἐκατέρωθεν ἐκούσια καὶ ἀμοιβαία θυσία τῶν ἑτεροτήτων, γιὰ νὰ ἀνοικοδομηθεῖ αὐτὸ τὸ «γεφύρι κοινωνίας»... Ὁ Χριστὸς ἔκανε τὸ βῆμα τῆς ἀγαπικῆς θυσίας

32. Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ν. Βρεττάκου, *Τὸ πιὸ καθαρὸ πρᾶγμα τῆς Δημιουργίας*.

33. Ἰω. 13, 35. Πβ. τὸ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» βλ. ἐνδεικτικὰ Ἀ΄ Ἰω., 3, 11, 23, καὶ 4, 11.

(ἄκτιστο) καὶ καλεῖ ἐλεύθερα καὶ ἐμᾶς (κτιστό) νὰ κάνουμε τὸ ἴδιο... *Mutatis mutandis*, ὅταν οἱ ἄλλοι κάνουν ἓνα ἀνάλογο βῆμα ἀγαπικῆς θυσίας ἀπέναντί μας, καλούμεθα καὶ ἐμεῖς, ἐὰν ὄντως ἐπιθυμοῦμε καὶ ποθοῦμε νὰ οἰκοδομηθεῖ καὶ νὰ στεριώσει ὄντολογικὰ τὸ «γεφύρι κοινωνίας καὶ ἀγάπης», νὰ ἐνεργήσουμε καὶ ἐμεῖς μὲ ἀνάλογους ὄντολογικοὺς ὅρους... Μόνον σὲ αὐτὴν τὴν κοινωνία μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἀρραγεῖς διαπροσωπικὲς σχέσεις. Αὐτὸ συνιστᾷ τὸ κοινὸ διακειμενικὸ ὄραμα τοῦ «Ὁροῦ τῆς Χαλκηδόνας» καὶ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»!

Μετὰ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, τὸ οἰκουμενικὸ καὶ καθολικὸ μήνυμα τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας», ὡς ἐρμηνευτικὸ λαϊκοῦ δημιουργήματος καὶ ὡς μεταπλασίας τοῦ «Ὁροῦ τῆς Χαλκηδόνας», γίνεται συγκεκριμένο καὶ ἀποκαλυπτικὸ μὲ τὴν κτιστὴ ἀνθρωπινὴ λαλίτσα τοῦ ἄκτιστου πουλιοῦ. Ὅποιος θέλει νὰ οἰκοδομήσει γεφύρι κοινωνίας καὶ ἀγάπης καλεῖται νὰ θυσιάσει τὸ «ἐγώ» του, τὸν πυρῆνα τῆς φιλαυτίας του, ἐπιλέγοντας νὰ ἐνταχθεῖ σὲ μία κοινωνία μὲ τὸν ἄλλον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐκεῖνος, σὲ πλαίσιο καὶ σὲ προοπτικὴ τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν», καλεῖται νὰ κάνει τὸ ἴδιο. Ἄλλιῶς, τὸ γεφύρι τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας καὶ ἀγάπης δὲν θὰ οἰκοδομηθεῖ καί, παρὰ τὶς ὅποιες δυνατὲς προσπάθειες, ἀενάως θὰ καταρρέει. Καὶ ἀνάστροφα, ὁποῖος ἔζησε τὴν κατάρρευση τοῦ «γεφυριοῦ του» σημαίνει ξεκάθαρα ὅτι δὲν πληροῦνταν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὄντολογικοὶ ὅροι ποὺ παρουσιάζουν καὶ καταφάσκουν μαζί τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας» καὶ ὁ «Ὁρος τῆς Χαλκηδόνας», ὅποτε ὁ προβληματισμὸς τῶν κτιστάδων τοῦ «γεφυριοῦ» λαμβάνει ἀξία στὴν ἀναζήτηση τῶν αἰτίων τῆς πτώσης³⁴, ποὺ ἀφηγεῖται ἡ πλοκὴ τῆς πρώτης στροφῆς. Ἐὰν θέλουμε τὰ «κτίσματά» μας ἀγάπης καὶ κοινωνίας στὴ ζωὴ νὰ στεριώνουν, νὰ ἀσκηθοῦμε (αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀσκήσεως στὴν Ἐκκλησιακὴ Ὁρθόδοξη παράδοση) νὰ χρησιμοποιοῦμε στὴν ἀνοιχοδόμηση αὐτῆ τὸ «μυστήρι» τῆς προσωπικῆς μας θυσίας. Γι' αὐτὸ, ἔστω καὶ ἐὰν «ὀλημερις τὸ χτίζουμε, (καί, παρ' ὅλα αὐτά, αὐτὸ) τὸ βράδου γκρεμίζεται», ἡ φωνὴ «τοῦ πουλιοῦ μὲ ἀνθρωπινὴ λαλίτσα» εἶναι ἐδῶ, γιὰ νὰ θυμίζει ὅτι ἡ καρποφορία τῶν προσπαθειῶν σαφῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταλήξει θετικὰ καὶ σὲ γεφύρι κοινωνίας καὶ ἀγάπης μὲ σηματοδότες τοὺς χαλκηδόνιους ὄντολογικοὺς ὅρους

34. Πβ. Ἀποκ. 2, 5.

καὶ τοὺς ὀραματισμοὺς τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας». Καὶ ἰσχύει ὄντως τὸ ἐπαναλαμβανόμενο γεγονός ὅτι ποτὲ δὲν εἶναι ἀργά! Καλοῦμαστε ἅπαντες νὰ οἰκοδομοῦμε στέρεες καὶ ἀρραγεῖς γέφυρες ἔνωσης καὶ ἐνότητας, κοινωνίας καὶ ἀγάπης, καὶ νὰ γίνῃ ὁ καθένας, σὰν τὸν πρωτομάστορα, «γεφυροποιός» (*pontifex*), συναντιστοιχοῦμενοι στὴν παλαιὰ ἐκείνη συμφωνία καὶ ὑπόσχεση ποὺ σφραγίστηκε μὲ τὴν ὀρατὴ «γέφυρα τοῦ οὐρανοῦ τόξου»³⁵, καὶ μὲ ἕναν Ἑνσαρκο Λόγο ποὺ ἐνώνει τίς «δύο ὄχθες», τὰ διεστῶτα, γεννηθεῖς ὡς καὶ γενόμενος ὁ Ἰδιος «γιοφύρι κοινωνίας καὶ ἀγάπης», γενόμενος «ἡ ὁδός»³⁶, καθὼς ὁ «Χριστὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν»³⁷³⁸. Ἔτσι, ἔχοντας ὡς σηματοδότη πορείας τὸ ἐκπεμφθὲν μήνυμα τοῦ «πουλιοῦ» τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» γιὰ μία διαπροσωπικὴ κοινωνία ἀγάπης καὶ ζωῆς, γιὰ τὸ ἀέναο ταξίδι ἀγαπητικῆς κοινωνίας στὸν χρόνο, «σὰν βγεῖς στὸν πηγαιμὸ γιὰ τὴν ἀγάπη, νὰ εὐχεσαι νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος... Χωρὶς αὐτήν, δὲν θὰ ἴβγαινες στὸν δρόμο τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας»³⁹. «Μέσα στὴ φούχτα τῆς ἀγάπης χωράει τὸ σύμπαν. Ἄξιζε νὰ ὑπάρξουμε, γιὰ νὰ συναντηθοῦμε (γιὰ νὰ κοινωνήσουμε)»⁴⁰. Γιὰ αὐτὸ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, γιὰ νὰ συναντηθοῦμε (νὰ «κοιταχτοῦμε»), καθὼς μέσα σὲ κάθε ζωὴ ὑπάρχει πάντοτε κάτι πιὸ βαθὺ ἀπ' τὸν ἑαυτὸ της: ἡ ζωὴ τῶν ἄλλων⁴¹. *Laboremus!*

35. Βλ. *Γεν.* 9, 13.

36. Βλ. *Ἰω.* 14, 6.

37. Πβ., σὺν τοῖς ἄλλοις, τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» (*Γεν.* 1, 26).

38. Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, κεφ. 54, ἐν PG, τ. 25, στ. 192B.

39. Παραλλαγμένος ποιητικὸς λόγος ἀπὸ τὸ γνωστὸ ποίημα τοῦ Κ. Π. Καβάφη, *Ἰθάκη*.

40. Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Ρίτσου, *Ἐαρινὴ Συμφωνία*.

41. Παραλλαγμένος ποιητικὸς λόγος ἀπὸ ποιήματα τοῦ Τάσου Λειβαδίτη.

SUMMARY

The Theology in the asymmetric mystical gutters of the Poetry
The Christological “Definition of Chalcedon” and the “Bridge of Arta”
through the hermeneutic realization of intertextuality

By Rev. Grigorios D. Papathomas

*Professor of Canon Law, Faculty of Theology, National and Kapodistrian
University of Athens, and Institute of Orthodox Theology «Saint Serge», Paris*

As well as the known Christological “Definition of Chalcedon” includes within it existential extensions, related to freedom (ἐλευθερία) and to love (ἀγάπη) in the context of the communion of persons (κοινωνία προσώπων), likewise exactly the parabolic Poem “Bridge of Arta” speaks about love and how to realize it among the persons, within the framework of rebuilding interpersonal relationships among the people of the whole Humanity. It is about a jointly ecumenical stare and vision of life and beyond it, emerging through the interpretative realization of intertextuality.

Indeed, the present text constitutes an interpretive attempt in the context of intertextuality in order to bring Ecclesial Theology and Poetry in dialectic relationship and in dialogue, with the aim of detecting theological meanings within Literature and, in particular, within Poetry. Thus, in this comparative attempt, there are two texts – being spatially and temporally broadly apart from each other and simultaneously related to one another –, the theological “Definition of Chalcedon” (451) and the folk Song “Bridge of Arta” (17th century) deriving from the folk tradition of the Greek people and of the Balkans, which are shown here, precisely because they both envisage something common from a different starting point. In the narrative wording of this Poem, there is nothing to reveal any deeper theological meaning except a fantastic conception or a mythical folk legend that mixes the real with the unreal, the reality with the myth. But, if someone carefully observes its structure and its parabolicity, he will find out that an excellent ontological meaning, which

corresponds to the ontological content of the Christological Definition of the IVth Ecumenical Council of Chalcedon (451), is masterly concealed. Therefore, the aim of this attempt is to highlight the “Elective Affinities” of these two texts by carrying out what is termed as intertextual reading and interpretation, in order to demonstrate and afterward interpret the inherent imperceptible relationship and correspondence of the two texts.

I. The Definition
of the IVth Ecumenical
Council of Chalcedon
(451 AD)

“[...]. Following the holy Fathers [...], we acknowledge one and the same Christ, recognized *in two natures, without confusion, without change, without division, without separation*”.

II. *The Bridge of Arta* (17th century)

Forty-five builders and sixty apprentices were setting / the foundations of a bridge across the river of Arta. / All day long they built it, but at night it crumbled away. / The builders lamented, the apprentices wept: / “Alas for our labours! Alas for our efforts! / To build all day and have it fall at night”.

A little bird was passing by and alighted over against the river; / it was not singing like a bird, nor like a swallow, / it was singing and speaking with a human voice. / “Unless you sacrifice a man, the bridge will never stand firm; / but do not do this to an orphan, a foreigner, or a passer-by, / but to the master-builder’s beautiful wife, / who comes here late in the morning and late at dinner-time”.